8914
Н-34

ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК.
ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ.
№ 5.

ВОЛОДИМИР НАУМЕНКО.

НОВІ МАТЕРІЯЛИ
ДЛЯ ІСТОРІЇ
ПОЧАТКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XIX ВІКУ.

I — III.

I. Додатки до літературного матеріялу П. П. Гулака-Артемовського.
II. Музика (з А. Міцкевича). Переклад П. О. Науменка (1830 р.).
III. Варшава. Поема невідомого автора (1831 р.).

КИЇВ
Друкарня Всеукраїнської Академії Наук
1924

Н-34

ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
ВИП. 5.

ВОЛОДИМИР НАУМЕНКО

НОВІ МАТЕРІЯЛИ
ДЛЯ ІСТОРІЇ
ПОЧАТКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XIX ВІКУ

I — III.

I. Додатки до літературного матеріялу П. П. Гулака-Артемовського.
II. Музика (з А. Міцкевича). Переклад П. О. Науменка (1830 р.).
III. Варшава. Поема невідомого автора (1831 р.).

Інв. № 10562
УНДІП
Перевірено
1962 р.

КИЇВ
Друкарня Всеукраїнської Академії Наук
1924

НДІП
ЕРЕВІРЕНО
1962 р
ПЕРЕВІРЕНО
1931 р.

Дозволяється випустити в світ.
Неодмінний Секретар Академії, акад. **А. Кримський.**

Друковано 1300 примірників. Зам. 34.
Д. У. Д. Київ.

Передмова.

Новою українською літературою називають звичайно той період її, котрий належить 19-му стол. і починається з „Енеїди“ І. П. Котляревського. Такий поділ можно було взнавати зовсім ґрунтовним десятка три-чотири год назад, коли не були що відомі ті українські твори кінця 18-го стол. і початку 19-го, яких багатенько опубліковано в різних виданнях, а переважно в „Кіевской Старинѣ“. Тепер новий період української літератури починати з „Енеїди“ можно тільки умовно, прийнявши за основу поділу зовнішню приміту—друкування, бо і раніш „Енеїди“, і одночасно з нею, як бачимо тепер, було чи-мало українських пієс-віршів, які розпросторювались серед читачів в рукописях. Ідея творчості на своїй мові була доволі міцна серед нашої інтелігенції, не вважаючи на те, що ця інтелігенція масами одривалась од свого національного „я“, дякуючи, з одного боку, утискам і примушуванням урядовим (раніш—польським, а пізнійше—російським), з другого—освіті і культурі ненаціональній, а з третього—тій облесливій пригаді, яка в піснях народніх звалась „панством великим, лакомством несчасним“. Ця література далеко ще не вся відома нам: тільки знаємо ми те, що випадками попадало до рук людей, які розуміли вартісні значіння таких пієс і подавали їх до відомості ширшої публіки. Пригадаю тут такі пієси, як „Марко Некельний“ (Кіев. Стар. 1885 р. № 8), складена в кінці 18 стол.; „Пасхальна вірша“, дуже відома в багатьох записях, складена в кінці 18 стол. (починається словами: Христос воскрес' рад мир увесь“... (Кіев. Стар. 1882 р. № 4); дві оди за часів Наполеона, одна з котрих, напевне відомо, була написана П. Данилевським і надрукована окремою книжечкою в 1813 р. (Кіев. Стар. 1886 р. № 1 и 4); вірш на похорон архіеписк. Виктора Садковського, напи-

саний в 1803 р. (Кіев. Стар. 1889 р. № 10); „Вояж по Малой Россіи генерала Беклешова (Кіев. Стар. 1890 р. № 3). Треба мати на увазі, що мало не всі такі пієси складались авторами без усякої думки про те, щоб імья свое зробити відомим,—рукописі цих пієс оберталисъ серед читачів і переписувались, як анонімні творн. Ця характерна риса у авторів не залежала од якої-сь опаски виявити публічно свос імья, бо, як бачимо, дуже часто анонімно виступали автори з такими пієсами, які не мають в собі нічого апокрифичного, з чим треба ховатись. А коли так, то самий факт літературної продукції в українському письменстві, забитому і загнаному в темні кутки, має велике значіння, як показчик настрою в де-яких верствах нашого суспільства. Треба приняти до уваги, що навіть після того, як слідом за „Енеїдою" Котляревського почали в часописях російських уділяти місто українським авторам, все-ж таки багато з них виступали в друку або анонімно, або псевдонімно, або тільки з ініціалами. Наприклад: в „Молвѣ" 1832 р. № 37 надруковані вірши „Хмара" з підписом „—нъ—чь"; в тій же „Молвѣ" 1833 р. № 99 уміщено де-кілька українських віршів з підписом „А. Бода-Варвинець" (О. М. Бодянський); в „Новом Живописцѣ общества и литературы" 1831 р. (видавався при „Московск. Телеграфѣ") № 23 надрукована українська пієса „Бытъ Малороссіи въ первую половину 18 столѣтія" з підписом „*Т. М.*". Так само псевдонімно або тільки з ініціалами друкувались в 30 х роках в російських часописях твори таких відомих потім письменників, як І. Срезневський (псевдон. „Антонъ Майко Келеберда, зъ Почаева поломарь Богородицькой звонницы—в „Молвѣ" 1825 р. ч. 10-е), Л. Боровиковський („Маруся" в „Вѣстн. Европы" 1829 р. ч. 2 з підписом „В***"), П. Гулак-Артемовський („Твардовський" та інші в „Вѣстн. Европы" з підписами ?, №, „—й—") і др.

Крім того що досі надруковано з українського письменства кінця 18-го і перших десятків літ 19-го віку, багато ще матеріалу можно розшукати по приватних бібліотеках в усяких рукописях. В моїй власній бібліотеці назбиралось чи-мало таких матеріалів, через що я і порішив приступити до видання їх і видати поки-що в світ цю книжечку, як перший випуск нових матеріалів до історії української літературн. Яка-б не була вартість цих публікуємих творів, вони мають значіння вже через те, що зьявляються показчиками духовної потреби в людях творити на своїй рідній мові. Чим більше

утисків робилось українському письменству і чим меньше воно мало ходу в літературі,—тим більшу ціну з морального і ідейного боку мають твори українських письменників, які подавали свою продукцію не ради матеріального прибутку, не „для лакомства несчасного“, а також і не для добування собі „великих і богатих милостей“, цеб-то „не для панства великого“, а іноді може як раз навпаки. Твори ці ми, сучасне покоління, мусимо оцінювати тепер тільки як історичний факт, прикладаючи до них мірку не стільки естетичну і моральну наших теперешніх відчуваній, скільки історичну, і в усякому разі повинні бути вдячними авторам їх за те, що вони в трудну добу життя України підтримували той вогник, який довгий час тільки що жеврів, але своїм багаттям вже дав, і дасть ще більше, змогу розвести велике огнище національного відродження.

Додатки до літературного матеріалу П. П. Гулака-Артемовського.

(род. 1790 р., помер 1866 р.).

Українська літературна спадщина П. П. Гулака-Артемовського хоч і не дуже велика, але має свою вартість, особливо через те, що в свій час сам Гулак-Артемовський, займаючи посаду професора і навіть ректора харьківського університета, дуже сильно впливав на другихъ письменників, подаючи їм зразок і метод віршування. Можно сказати, що Гулак склав цілу школу свою, може й не знаючи зовсім своїх послідовців. Вважаючи на таке значіння Гулака въ українській літературі, можно було-б сподіватися, що українська наука і критика зробили вже все для того, щоб опублікувати і критично розглянути усю літературну його спадщину. На превеликий жаль, і досі ми не маємо не тільки наукового видання творів Гулака-Артемовського, але не знаємо навіть де-яких його віршів, найбільше через те, що кожний дослідувач прикладав до його творів свою критичну мірку і, виходячи з неї, рішав, що таких або інших віршів не варто друкувати. Навіть в галицькому виданню творів його, зробленому найбільш повно Юл. Романчуком, який мав у себе рукописні матеріали (хоч в цьому виданню ні словечком не обмовився про них), уміщено далеко не все, бо про де-які твори д. Романчук каже, що вони „або недокінчені (Справжня добрість), або непевного походження, або без літературної вартості, складані лише для забавки"...; вони „писані в жартобливім тоні, а відносяться до приватного життя і справ поета" (стр. 437) [1]. Мені здається, що ми не маємо права вза-

[1]) Руска письменність. I. Твори Івана Котляревского, Петра Артемовского-Гулака, Євгенія Гребінки. Львів 1904 р.

галі у письменників, так сказати, першорядних для свого часу, викреслювати те, що нами тепер признається малозначним, і не публікувати цього матеріалу в друку, бо коли доводиться робити оцінку і освітлення того або іншого періода в літературі, то усяка дрібнота може стати у пригоді. Може д. Романчуку здавалося зовсім незначним те, що Гулак в 1860 році віршами написав до д. Сливицького, наче жартуючи, запросини підписаться на „Основу“, але на мій погляд це не аби-який покажчик душі старого чоловіка 70-и год, який, не вважаючи на всі принаби облесливого світа, зберіг у себе почуття любови і шани до свого рідного,—і так він цю свою душу виявляв на протязі кількох десятків літ, починаючи з 1817 року.

Хоч д. Романчук, як ми бачили, викинув[1]) де-які вірші „непевного похождения“, але зостались в його виданню такі пієси, як „Пан“ і „Муха“ (стр. 383), про „певність походження“ яких од Гулака можно сказати, що навряд ці байки есть його твори. Не похожі вони на твори Гулака ні по стілю, ні по віршу. Крім того, всі відомі поезії Гулака знаходяться або в його автографах, або в рукописях, списаних з автографів, і всі з датами; для цих двох байок не показано ніякого паспорта. Мені хтось давно прислав переписані тексти не тільки цих двох байок, але цей третьої, без заголовка, про якого-сь Хилька; *але ніяких доказів* нема і тут на те, що автор їх Гулак.

I.

Що до біографичних матеріалів про П. П. Гулака-Артемовського, то чого-сь нового я дати не маю, хиба тільки маленькі дрібниці.

1) В де-яких біографіях Гулака показувалось місто, де він родився—міст. Сміла, черкас. повіту; але О. Конiський з яких-сь записок Гулака дізнався, що цим містом було міст. Городище того-ж повіту. На жаль я не міг в цей час війни роздобути тої Львівської часописі (Світ 1882 р.), де надрукована розправа д. Конiського, через що не знаю, які джерела до біографії були в його руках; але мабуть ці джерела були певні, бо і у мене є маленька замітка, пи-

[1]) В Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка т. 60 Ю. Романчук в тому-ж 1904 р. помістив „Недруковані твори Гул.-Артемовського“ (стор. 1—14), куди увійшло те, що забраковано було для згаданого вище видання.

сана рукою М. Максимовича, де сказано: „Петръ Петровичъ Гулакъ-Артемовскій родомъ изъ мѣстечка Городища, Кіевской губ., черкасскаго уѣзда, сынъ священника". Крім того, есть у мене автограф Гулака—два псалма на українській мові; на цім листочку рукою Гулака внизу зроблена помітка: „обоихъ сихъ псалмовъ не было со мною въ незабвенномъ Городищѣ". А в Городищі Гулак був у внучки своєї М. В. Яхненко, од котрої ці псалми були передані мені через родича Петра Петров. Гулака—Ал. Гулака-Артемовського в 1894 році.

2) Один невеличкий період в життю Гулака зовсім мало освітлений в біографіях його, а власне такий: після 1811 року, коли згоріла духовна академія в Київі, де Гулак учився, і аж до 1817 року, коли він поступив вільним слухачем до харьківського университету, життя Гулака мало відоме. Проф. Петров [1]), не показуючи джерела, передає, буцім-то Гулак в цей період бував і в такому стані, що „принужденъ былъ питаться арбузными корками, которыя онъ собиралъ на базарной площади" [2]); а після цього яко-сь сталось так, що в 1817 році не тільки записаний був слухачем в харьківський університет, але там-же „опредѣлился преподавателемъ польскаго языка" [3]). Юл. Романчук, передаючи за проф. Петровим ті-ж факти, додає, що „вийшовши з бурси, Артемовській не хотів бути попом, а полюбивши дочку одного багатого пана, бажав з нею одружитись, але пан і слухать не хотів, щоб зятем його став убогий семинарист; відтак дівчина вмерла з чахотки, а Артемовський став учителем у якого-сь пана—поляка в повіті бердичевськім. І справді—додає д. Романчук—надався він як-раз на доброго учителя, бо цілком орудував мовами латинською, французською і польською" [4]). Дивним здається, як після такого тяжкого життя, яке випало на долю Гулака в

---

[1]) Очерки исторіи Украин. литературы XIX столѣтія. П. И. Петровъ. Кіевъ 1884 г., стр. 56.

[2]) Поправки до цих відомостей з життя Гулака подав родич його в „Кіев. Стар." 1893 р. № 6, стр. 520—521: 1) що Гулак скінчив духовну академію в 1813 або 1814 році; 2) що не міг він „питаться арбузными корками", бо у нього, разом з 2 братами та сестрой, було в хуторі Гулаківщині (коло Городища) 36 десятин землі.

[3]) Офіціальний стан його був „лекторъ польскаго языка". Див., наприклад, в „Кіевск. Стар." 1891 р. № 6 (стор. 468—475) переклад, зроблений ім в 1819 р. листа З. Ходаковського до ректора унив. З. Я. Корнѣева.

[4]) Романчук, op. cit. стор. 210—211.

його молоді літа, він якось „цілком орудовав мовами латинською, французською і польською“. Що до латинської, то це зовсім зрозуміло, бо він і дома у батька—попа, і в бурсі, і в академії в ті часи міг добре вивчити латинську мову; міг він з дитячих літ ще пізнати і польську мову; але де він вивчився французській мові? Маленьке пояснення може дать коротенька звістка про ці часи життя Гулака, яку мені подав в листі до мене в 1894 році вишезгаданий вже родич Гулака. „Въ 1814 году, по окончаніи курса богословскихъ наукъ въ Кіевской академіи, онъ въ томъ же году уволенъ изъ духовнаго въ свѣтское званіе, а въ Харьковскій университетъ онъ поступилъ только въ 1817 году; въ этотъ промежутокъ времени онъ состоялъ учителемъ въ Бердичевѣ въ женскомъ пансіонѣ, который содержали жена и дочь умершаго генерала“. Як що цьому правда (я не знаю, з якого джерела Ал. Гулак мав ці відомості), то чи не тут і вивчився Гулак французській мові, бо в тогочасних пансіонах чи була яка наука, чи ні—хто його знає, а що французська мова стояла на першому місті, то це без усякого сумніву.

3) Це знаття французської мови було настільки звязане з Гулаком, що він іноді, без усякої потреби навіть, писав на цій мові свої листи до людей, які зовсім не володіли французькою мовою в своїй практиці. Між іншим в моїх матеріалах есть два листи Гулака до М. Максимовича; з них перший лист писаний французькою мовою, як пояснює автор в приписці, через те, що „я затруднялся невѣдѣніемъ имени Вашего по отчеству и предпочелъ лучше сказать *Monsieur*, нежели поставить литтеру“. Хоч дати цей лист не має, але по де-яких фактах можно сказати, що писаний він був в 1827 році, до виходa пісень, зібраних Максимовичем, бо в цьому листі говориться між іншим про балладу Гулака „Твардовський“, яку він послав Максимовичеві, цілком даючи йому право зробити з нею все, що він признає потрібним, аби тільки це не попсувало його цікавої роботи. Діло в тому, що через щось Максимович порішив в додаткових 9-ти сторінках своєї книжки („Сборникъ малороссійскихъ пѣсенъ, СПБ. 1827 г.) помістити балладу Гулака „Твардовський“, в передмові до своєї збірки висловивши такий погляд: „Сказанія о частныхъ домашнихъ событіяхъ у козаковъ составляютъ переходъ отъ думъ къ *повѣствованіямъ вымышленнымъ* или балладамъ, каковы, напр., пѣсня о Твардовскомъ, пѣснь о построеніи Кіева, кои поютъ также старики бандуристы. Желательно, чтобы кто-нибудь изъ земляковъ моихъ, въ

Полтавской губ. или близъ Кіева живущихъ, поспѣшилъ сохранить для словесности сіи памятники".

Подаю тут цей лист в оригіналі, як цікавий для біографії П. І. Гулака-Артемовського.

Monsieur *).

La liberté de m'adresser à Vous, que Vous avez eu la bonté de me permettre, en m'honorant de Votre obligeante lettre du 19 Avril, me met en devoir, qui n'est que trop doux pour mon coeur, c'est celui de Vous en témoigner mon intime reconnaissance. Si pour cette fois-ci je ne réponds pas asser suffisamment à Votre flatteuse attente, et comme je le desirerais moi—même, prenez-Vous en non à ma mauvaise volonté, mais au mauvais état de santé où Votre lettre m'a trouvé et qui me permet à peine l'effort de Vous tracer ces peu de lignes. Au milieu des souffrances que j'endure, tout ce dont je suis capable pour à présent, c'est le regret que j'ai d'être privé du plaisir de m'entretenir, aussi longtemps que je le voudrais, avec un homme de votre mérite et de ne pouvoir pas Vous donner des renseignements que Vous m'avez fait l'honneur de me demander sur le point qui nous touche de si près tous deux-comme compatriotes. Je n'ai ni courage, ni force de penser à quoi que ce soit, si ce n'est à ma triste situation. Peut-être un jour, Monsieur, aurai-je le bonheur de m'acquitter de ma dette enver Vous et de mériter en quelque facon la confiance dont Vous avez eu la complaisance de m'honorer; mais l'homme ne peut aucunement au moins il ne devrait pas anticiper sur l'avenir,

---

*) *Переклад.* Ваш любязний лист, яким Ви вшанували мене 19-го апріля, дає мені змогу обернутись до Вас і навіть накладає на мене обовязок, для мене тільки приемний, засвідчити Вам мою найщирійшу подяку. Коли на цей раз я не одписую так, як би того сам хотів, на Вашу ухвальну для мене уважливість, то поясніть це не тим, що я не мав охоти, а болісним станом мого здоровья, яке всилу дало мені змогу накидати до Вас кілько стрічок. Серед страждань, які я терплю, все, що в цей час я здатен почувати,—не почуття жалощів з поводу того, що я облишений приемности вести більш довгу розмову з такою достойною особою, як Ви, і дати бажаний Вами пояснення до питаннів, близьких нам обом, як землякам. Я не маю а ні сміливости, а ні сили думати про щось інше, крім мого гіркого стану. Може згодом я буду мати счастя заплатити свій борг по відношенню до Вас і як-небудь виправ-

et il n'y a que le présent qui est à sa disposition: encore est il, en celui-ci même, arrêté par mille et mille entraves. C'est pourquoi, Monsieur, je me borne, cette fois-ci, à Vous remercier bien cordiallement de l'indulgence et des égards flatfeurs que Vous avez pour mon pauvre *Tvardowsky*, que je mets entièrement sous Votre tutelle et sous votre bienfaisante protéction. Faites-en ce qui Vous semblera bon, pourvu qu'il ne dégrade pas votre intéressant ouvrage. Je dois vous avouer cependant que la bagatelle en question que vous possedez n'est pas, en quelques endroits, telle qu'elle est sortie de ma plûme. Trop scrupuleux sur le fait de la censure, j'ai hasardé d'y faire quelques changemens, au détriment même de *la Ballade*, et dont la restitution ajouterait à son mérite, si elle en a un. Quant à l'orthographe que vous vous proposez d'établir dans votre ouvrage, permettez moi de vous dire, Monsieur, avec toute la franchise que je vous dois, par la haute estime que j'ai pour Votre personne, qu'elle ne serait nullement, à mon avis, ni dans le goût de nos compatriotes, ni dans la nature et le génie de la langue elle-même, de sorte que les Russes la liront à la russe, et les petits-Russiens eux-mêmes n'y trouveront que de l'embarras dans la lecture. Au reste, Monsieur, c'est à Vous d'en juger et d'en prononcer; pour moi je ne désire mieux que de me ranger à

дати те довірря, яким Ви були так любьязні мені зробити честь; але чоловік не може, принаймні не повинен, попережувати часу: він має в своїому розпоряджении тільки сучасне, та й то він раз-у-раз бував затриманий тисячами усяких перепон. Ось через що, Шановний Добродію, я на цей раз обмежуюсь тільки виявленням моєї найщирійшої подяки за Вашу ласкавість і ухвальну для мене уважливість до мого бідного „Твардовського". Цілком препоручаю його Вашій опіці та зичливому захисту. Зробіть з ним усе, що Вам здасться потрібним, аби тільки це не пошкодило Вашій цікавій праці. Повинен Вам признатися, что ця маленька річ, якою Ви тепер розпоряжаєте, в де-яких містах не така, якою вона вийшла з-під мого пера. Дуже обережний що до цензури, я насмілився зробити де-які заміни, навіть почасти до втрати вартості самої балляди, поновлення яких тільки збільшило б цю вартість, як що вона в неї есть.

Що до орфографії, яку Ви надумуєте установити в Вашій роботі, то дозвольте мені Вам, Шановний Добродію, сказати зо всією одвертістю, яка виходить з почування мого глибокого поважання Вашої особи, що ця орфографія, на мій погляд, не одповідає ні смаку наших земляків, ні духу самої мови: росіяне будуть читати її по-російскому, а українці при читанні будуть почувати тільки труднощи. А про те, Вам краще судити і рішити це діло; я

côté de vos plus zélés admirateurs et de Vous témoigner à l'avenir, comme à présant, l'hommage de la plus intime réconnaissance et de la plus haute consideration, avec lesquelles j'ai l'honneur d'être

Monsieur,

Votre très humble et très dévoué serviteur Pierre Artémowsky.

P. S. 1. Mille et mille choses au bon, aimable et respectable Monsieur *Daszkiewitz*.

2. Mes hommages et mon admiration à l'incomparable Monsieur *Mitzkiewitz*.

3. Простите смѣлость, съ которою я отважился отвѣчать на обязательнѣйшее ваше письмо русское по французски. Я затруднялся невѣдѣніемъ имени вашего по отчеству и предпочелъ лучше сказать *Monsieur*, нежели поставить литтеру.

4. Не могу никакъ припомнить, о какомъ именно сочиненіи моемъ или переводѣ, относительно къ малорусскому языку, упоминалъ вамъ любезнѣйшій и почтеннѣйшій Г. Дашкевичъ?

Съ этою-же почтой шлю въ Полтаву о присылкѣ требуемой Вами пѣсни.

II.

Переглянувши все те, що було в різні часи надруковано з творів П. Гулака-Артемовського, і перевіривши по тих рукописях, які зібралися в моїй власній бібліотеці, я бачу, що де-які твори його не були ще опубліковані в нашій Україні, може через те, що оставалися невідомими, а може й через те, що взнавались нецікавими для друку, або навіть невартими його. Я вже раніше сказав, що додержуюсь іншого погляду в цьому питанні, через що і хочу подати до відомости все те, що у мене збереглося з творів Гулака. Дам тільки справку про характер тих рукописів, які есть у мене.

ж не хочу нічого кращого, як стати в ряду Ваших найгарячших почитателів і засвідчити Вам в будучині, як і зараз, мою почтивість, щиру подяку і найглибше поважання, з яким маю за честь бути Вашим. Шановний добродію, найнизшим і покірним слугою П. Артемовський.

1) Листочок в пів-аркуша, писаний рукою самого П. Гулака-Артемовського. На цьому листочку уміщено: а) Переложеніе псалма 90-го „Живый въ помощи Вышняго, въ кровѣ Бога Небеснаго водворится“. Підпис „П. А. Г.“ і дата „Харьковъ 14 декабря 1858 г.“. Тут внизу такий P.S. „Любезнѣйшей внучкѣ моей, Маріи Василіевнѣ Яхненковой, *первое* доказательство исполненія даннаго обѣщанія; 2-ое и 3-іе за симъ послѣдуютъ“. б) Переложеніе псалма 139-го „Изми мя, Господи, отъ человѣка лукава; отъ мужа неправедна избави мя“. Підпис „П. А. Г.“ і дата „7-го декабря 1858 года“. Внизу олівцем P.S. „Обоихъ сихъ псалмовъ не было со мною въ незабвенномъ Городищѣ“.

2) Листок почтового паперу, на якому переписані з автографа, як сказав в листі до мене вищеназваний родич П. Гулака, теж два псалма: а) Переложеніе псалма 138-го „Господи! искусилъ мя еси и позналъ мя еси“. Підпис „П. А. Г.“ і дата „1857 г. 28 ноября Харьковъ“. б) Переложеніе псалма 132-го (Посвящается Метлинскому въ день именинъ) «Се что добро или что красно, но еже жити братіи вкупѣ». Підпис „П. А. Г.“ і дата „1857 г. 7 декабря Харьковъ“.

3) Тетрадка, на политурці котрої видавлено золотими літерами „Петро Петрович Артемовскій—Гулак 1859 року“. Належала ця тетрадка якому-сь М. Симиренку. На першому листочку написано: „Багато де-чого Харькивьського“, а на другому є така замітка: „при перепискѣ этихъ стиховъ, ороографія осталась та-же, какая и въ оригиналѣ, за исключеніемъ буквы ѣ, которая здѣсь замѣнена и или і“. Далі іде оглав, в якому знаходимо 41 нумер; мало не всі з цих нумерів—твори П. Гулака-Артемовського, крім двох нумерів Шевченкових і одного „На смерть Т. Г. Шевченка“ Івана Богомолова. Цій тетрадці можно давати велику вагу, бо вона по всіх примітах являє з себе справжню копію з оригинала.

4) Чи-мало є ще у мене рукописів з віршами Гулака, очевидячки списаних багато год назад то з надрукованих в свій час його поезій, то з других рукописів. Найбільшої вартості заслуговують останніï, але з їмп треба обертатися обережно, бо часом попадаються тут помилки і варьянти самих переписчиків.

III.

На першому місті ставлю твори П. П. Гулака-Артемовського, які не увійшли в збірник його творів.

1) Справжня добрість.

З цією пієсою П. Гулака ніяк не можно знайти ладу, бо, здається, вона не була друкована за жизні автора, а в перший раз звістку про неї подав проф. Н. Петров [1]) і навіть опублікував з неї 28 віршів, але-ж на жаль д. Петров не сказав, звідки він узяв самий текст, хоч дає справку, що ця пієса написана до Грицька Основьяненка і має дату „17 сентября 1817 года„ [2]). В виданню Ю. Романчука надруковано 40 віршів з цієї пієси, як каже видавець, „кращих“, а всіх віршів 215. Дату д. Романчук ставить ту-ж, що і проф. Петров, і додає: „се перша українська поезія Артемовського, зачата в р. 1817, але вона, як сам поет, переписавши її в р. 1836, зазначив в французькій примітці, не була ніколи продовжена, а ні докінчена“ [3]). З надрукованих в виданню Ю. Романчука 40 віршів, 28—ті-ж самі, що і у Петрова.

В матеріалах моїх пієса „Справжня добрість (до Грицька Основьяненка)“ записана тільки в тетрадці, вище зазначеній під № 3-м. Тут теж знаходиться 215 віршів; датовано теж „17 сентября 1817 года Харьковъ“, і в кінці зроблена примітка: „Не кончена, по словамъ А. Гулака“. Французької примітки, про яку говорить д. Романчук, тут нема, з чого видно, що в цю тетрадку переписувалось з якогось другого оригиналу. Поміщаємо тут всі 215 віршів і тільки зазначимо з них ті 40, які були надруковані д. Романчуком в своїм виданні. Правопису рукописі не додержуюсь. Цілком надруковано їм же в Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. 60-й.

1. Хто добрість, Грицьку, нам намалював плаксиву,
Понуру, мов чернець турецький, і сопливу,
Той далебі що москаля підвіз,
Той добрісті не зна, не бачив і не чує,

---

[1]) Op. cit., стор. 69—70.

[2]) Ibid., стор. 58.

[3]) Op. cit., стор. 438. Див. про цю рукопись і про цю примітку на французькій мові „Кіевск. Стар. 1897 г., № 3, стор. 486.

Не пензлемъ той її, але квачемъ малює,
Той добрість обікрав. Не любить добрість сліз;
Вона на всіх глядить так гарно й веселенько,
Як дівка, од свого ідучи пан-отця
До церкви—до вінця.

Глядить на парубка, мов ясочка, пильненько.
Не квасить добрість губ, бо із її очей
Палає ласка до людей;
Вона регоче там, де і другі регочуть,
Сокоче без брехні, де і другі сокочуть,

І не цурається гульні і вечерниць,
Чорнявеньких дівчат і круглих молодиць.
Вона й до милого пригорнеться поволі,
Та ба! та не дає рукам свавільним волі.
Вона й горілочки ряди-в-годи хлисне,

Та посом, мов свиня, по улиці не рие,
По соромицькому не кобенить, не вие.
Під лавкою в шинку, мов цуцик, не засне.
Вона, де треба, пожартує,
Та з глуздом жарти всі і з розумом міркує [1]);

Вона не виверта із-під лоба білків,
Мов цап, задушений в кошарі од вовків,
Не стогне, не соне і нігтів не кусає,
То з тим, то з сим таки помовить, погадає.
Як патока, так річ у неї на губах,

І сміх її цвіте, мов мак той на грядках.
Для неї все одно, що в згоді, що в пригоді:
Бог, каже, краще зна од мене, поки годі.
Хоч кіл на голові, як кажуть, їй теши,
Хоч ти візьми її—печи або души,—
Не зна вона, що ті людські переполохи,
І не злякається, ні од чого ні—трохи [2]).

---

[1]) Ці 24 вірша надруковані і у Петрова.
[2]) Ці 36 віршів надруковані в виданню д. Романчука.

Як паля в лотоках простісінько стремить,
Хоч хвилі як в неї бушують і бурхають,
Хоч на неї шматки із криги напірають,—
І добрість так в біді і в лисі так стоїть.
Нехай гострить свою, мов бритву, доля косу,
А добрість вигляда, мов камінь, з-під покосу;
Наскочить на його коса, задзеленьчить....
Хрусь на-двоє!... а камінь все лежить!
Нехай, як хоче, море грає:
Нехай розьюшений, як той бугай, Нептун
Трезубцем байдаки і човни вивертає,—
А човник добрісті, шамкенький мов цвіркун,
Як селезень на дно за качкою пірнає
Та вньять зі дна на верх без шкоди випливає—.
Так він до берега ціленький допливає.
Не любить добрість сліз. Буває червьяку
Всього, як кажуть, на віку;
Бува, що і її зле панство зневажає,
Мов товарякою, так нею повертає,—
Чи вже-ж і голосить? і, в лихоті своїй
Роспринидившись, скакать у яму їй живій?
Здихне там нищечком під ніс собі до Бога,
Із лиха заспіва, тай за своє небога:
Бо серце їй, що тьох, знай шепче, що Той є,
Хто за терпіннячко спасіннячко дає.
Зна добрість, що який Бог змочить їй свитину,
Той висушить з неї останню капелину,
Що Бог не мачуха: хоч трошки й поскубе,
То й вньять пожалує, пригорне до себе.

Трапляється і те, що паплюга брехня,
Із висолопленим жалом, неначе списом,
Мов пиндря гаспидська, до ворогів ганя,
Сектує на неї і позирає бісом;
Що заздрість, з жовтими очима, мов жовтки,
З кошечими, мов чорт, на пальцях пазурями,
Де ступить добрість,—скрізь копа під нею ями;

Що глек побачимо в череньяних шматках.
До часу над слабим, хто дужчий, вередує,
До часу мужика ледачий пан мордує,—
Колись до нас усіх смерть в гості примандрує,
Та, мов схлейтар, нам в вікно заторохтить
І по московському гукне: „въ паходъ птыть!“
Не гляне, чи то в нас кульками хата вшита,
Чи може дереном земляночка накрита,—
Всіх нас сира земля до себе прибере,
Але ледачий так, як добрий, не умре.

Як з Городища чумак, пійшовши в Крим за сіллю,
В дорозі видіє двадцяту вже неділю,
Обпарпавсь до рубця, в коломязь обліпився,
Та ба! не як другі, до центу не пропився,
Що-день то, неборак, знай молиться все Богу,
Щоб швидче дівчину побачити небогу,
І чулих воликів знай хльоска батогом,
Поки опиниться перед своїм двором,—
Так добрість квапиться із світа в домовину,
Терпить нудьгу й тугу, і трясцю, і гостець,
І пан-отця так жде в останнюю годину,
Як на Великдень всі червоних ждуть яєць.
Але ти, Грицьку, більш ніж я, учився в школі,
Далеко більш, ніж я, помазавсь ти письмом:
Ти й Греків, Литвинів, ти знаєш всіх доволі,
Ти в церкву хоч яку годився-б буть дяком;
Ти краще добрісті патрет нам нарисуєш,
Бо й добрий сам єси і гарно всіх малюєш.
Послухай, Грицьку, лиш! чи це тобі втямки,
Як зійдуться було до тебе парубки,
А ти було звелиш граматку їм читати,
А сам почнеш було *Савтир* перевертати,
Скрізь нишпорить—під *тмою, мною, здом*,
Під *азом—янгелом*, або ще й в *Ярмолої*,
Од палятурочки в Часловці до другої,
І спинишся було аж над *Октоіхом*,

Тай об якім-сь було почнеш читать Сократі,—
Так гарно, що було аж сумно всидіть в хаті?
Нехай над ним, мовляв, земля пером лежить:
Дивіться, хлопці, лиш—казав ти нам—глядіть,
Як добрість на світі живе і умирає,
Як, не лякаючись, кайдани надівае;
З якою радістю держить в руці мишак
І кухля, хоч би то скривившись, випиває,
До Бога рученьки невинні протягає!
Оттак-то, ти казав, Сократ умер, оттак!
Чого ви, дурники?—сказав він веселенько
Своїм заплаканим в хурдидзі школярам,—
Чого голосите? Бігайте лиш швиденько
Та дайте півня Ескулаповим попам! [1])
Оттак-то, браття, й ви, казав ти: хліб ви їжте.
А правду хоч яким панам великим ріжте!
Не скрізь ледачі так, як грецькі ті пани,
Хоч скрізь на світі є ахвинські брехуни,
І є земля така, правдива і заможна,
Де правду іноді сказать цареві можно.
Дивіться, кажеш ти, як вірний Довгорук
Писульку царську рве із едноральських рук
І надвоє її із серця роздирає!
Глядіть, як старшина од ляку помирає,
А Довгорук сидить і усом не моргне!
„Ой, щож ти наробив!“—тут всі заверещали:
„Тепер же поминай, як Довгорука звали!“
А Довгорук сказав: „не бійтесь за мене!
Нехай лишь прийде сам Петро сюди Великий!
Я доведу, що й Царь, як всі ми, чоловіки,
Помилиться, згрішить, спіткнеться і впаде,
І ворог той йому, його хто не зведе“.
Аж бач! Таки й воно на правду вийшло, хлопці!
Прибіг Петро, гукнув, затупав, загурчав,
Уже був кинувсь бить, але як роспитав,

[1]) Ескулапові, богу ліків, приносили в жертву півнів. В. Н.

Біб
Інв. 105621

Аж Довгорука цмок!... погладив по головці.
Та ще й на змирщини його перепрохав,—
Вже-ж не шага йому він на горілку дав!

. . . . . .

Воно, як на мене, конешно, Грицьку, так.
Кажу, тай з правдою не кожному однак!

Після цього примітка: „Послѣдніе двѣ строки зачеркнуты“, себто: в оригіналі або сам автор, або хто-сь инший кінець цей викинув, бо й справді він який-сь недоладний.

2. Нагайка.

(До Івана Сливицького).

Ця пієса тільки і була надрукована Ю. Романчуком в згаданій вище ст. в Зап. Наук. Тов. В моїх матеріалах вона находиться в тетрадці під № 3-м і датована „30 ноября 1852 г. Харьковъ“. Хто такий був Іван Сливицькій, можно тільки догадуватись: чи не був це той самий Іван Алексійов. Сливицький, що в 50-х роках був редактором газети „Кавказ“. Відомо також, що І. Сливицький видав в Харькові в 1839 р. книжку „Вліяніе колоній на политич. перевороты въ Европѣ“, а в 1865 році він надруковав невеличку статтю в „Прибавл. къ Харьк. Губ. Вѣдом. № 112“ про видання творів П. Гулака-Артемовського. Через щось до нього в'н обертається з сатиричним совітом не лаяться, а прибігти до помочи нагайки. Весь зміст цих віршів показує, що Гулак з гірким усміхом говорить про те, як не тільки в російському життю нагайка, себ-то дика сила, вершить всі діла, а і по других царствах, напр. у французів, коли Наполеон I-й „нагайкою французів вкуйовдив“, за те-ж „і всім верховодив“; Наполеон-же III-й „на *живо пи* (je vous prie) зьїхав“. Цим останнім натякається на ту хитру боротьбу, яку саме в той час, як писав Гулак свої вірши (30 нояб. 1852 р.), Наполеон, тоді ще не монарх, вів проти республіки, виявляючи себе на-очи захищаючим республіку. Мабуть, Гулак по сучасних газетних відомостях не предчував того, що через яких 2—3 дня ця хитра політика дасть Наполеону в руки ту-ж саму силу, яка була і у Наполеона I-го, бо 2-го декабря 1852 року президент республіки був виголошений імператором французів.

Не лай дурнів, Іване!
На біса та лайка?
Де язика не стане,
Там візьме нагайка.

Нагайкою татари
З мирян гарач драли,
І, мов овець в кошари,
Народ в Орду гнали.

Нагайкою раніше
На паниину йдеться,
Нагайкою спірніше
Коспться і жнеться.

Нагайкою й в школярні
На розум наткнешся,
Нагайкою й в пожарні (часть)
Хисту наберешся.

Нагайкою й кацапство
Зробив Петро можним,
Нею, сівши на царство,
Грів спину вельможним.

Нагайкою кізлячі
Бороди обтріпав,
І жупани висячі
По пояс обсіпав.

Нагайкою вчив строїть
Жінкам вечорниці (ассамблеи)
І німкенські їм кроїть
Запаски й спідниці.

Нагайкою французів
Бонапарт вкуйовдив,
Драв німоту і вовтузив
І всім верховодив.

Тепер його племінник
На „живо при“ (je vous prie) зьїхав,
А як би їм спік грінок,
То дальше б заїхав.

1852 г. 30 ноября. Харьковъ.

---

3. До Юхима.

Цей маленький і дуже слабенький віршик теж був надрукований тільки в Записк. Наук. Тов. В моїх матеріалах він знаходиться в тетрадці № 3-й і має дату: „1855 г. 22 января Харьковъ“. Спочатку зроблена примітка: „На приглашеніе участвовать въ лотереѣ-алегри“. Хто був цей Юхим, звісток про це не маю.

Що там пани народ мутять?
Бач, на чуже щедрі!
Гроши хапнуть, чимсь покрутять,
Тай кричать: алегри!

—

Може й в тебе там, Юхиме,
Яка гривня мулить?
Чи сим тебе не підніме,
Не дуже дошкулить?

—

Воно гривня—не що гроши,
От як подивиться,
Та все-ж гроши, ще й хороші,
Є чим похвалиться.

1855 г. 22 января
Харьковъ.

4. Сину моєму.

Ці вірши теж надруковані тільки в Запис. Науков. Тов. В моїх матеріалах вони уміщені в тетрадці № 3-й з приміткою: „при посылкѣ ему въ СПетербургъ дѣлового портфеля“ і з датою „Харьковъ 1857 г. 2 марта.

Колись було,
Та вже давно...
Аж за Богдана Хміля;
Або папір...
Черкай на спір!
Писалось без портхвіля.

—

Тепер інак,
Тай мудро так:
Вся сила, бач, в портхвілях!
За те-ж не лай
І вибачай,
Що пишуть, мов з похмілля!

—

Воно й не див!
Бо розум жив
Тогді в старій хатиньці,
Тепер зійшов,
Жить перейшов
В мальованім будинці.

Харьковъ 1857 г. 2 марта.

---

5. До Варки.

Цих віршів в друку не було в повній редакції; був надрукований в виданню Ю. Романчука [1]) кінець їх, під заголовком „Пісня", а в Зап Наук. Тов. без кінця. До кого обертався автор в цих віршах, видно з другої його пієси „Матері вдові" [2]), або (як в одній рукописі-автографі дано заголовок) „Овдовѣвшей матери семейства В. И. Кичив—ой" [3]). Ця особа, Варв. Иван. Кунчинова, була близькою людиною до семейства Гулака, бо з сердечністю були написані їм тільки що згадані вірши „Матері вдові" в 1855 році, а через два роки він пише до неї-ж ці жартовливі вірши, з яких очевидячки виходить, що написать їх міг тільки близький чоловік в приятельскім тоні, закінчаючи піснею самого сердечного співчуття гіркому життю вдови.

В моїх матеріалах ці вірши знаходяться в тетрадці № 3-й з приміткою: „На мое выздоровленіе отъ грипа по ея наставленію" і з датою „Харьковъ, 1857 г., 28 декабря". Хоч кінець, як сказано вже, і був надрукований у д. Романчука, але щоб не розрізняти пієси, я друкую її тут усю цілком.

Ну, дядино Варко!
Прийшлось було шпарко:
Таке напало,
Опановало,
Що притьмом згинуть
І ноги одкинуть!
Груди підперло,
Нутро замерло;
Очи—цибульки,
На носі бурульки,
А з носа... крий Боже!
Що й сказать негоже:

---

[1]) Op. cit. стор. 426.
[2]) Ibid., стор. 425. а також „Зоря" 1896 р. стор. 386.
[3]) Див. „Кіев. Стар." 1901 г. № 5. 2-й отд. стор. 76-я.

Знай—хлюпа і плюска,
Мов в калюжі гуска.
А в пельці-ж то, в пельці!
Неначе в бутельці,
Зашпунтовало,
Замуцьовало,
Що ні ковтнути,
А ні дихнути!
Так тебе скрутить,
Аж баньки помутить!
А в роті бридко,
Що й плямкнуть гидко:
Приміром вівці
Стояли на дивці.
Язик мов з сирниці,
На язиці печериці...
Така нудота,
Що й вмерти-б охота!
А тіло мліє,
В очах жовтіє,
І млосно, і нудно,
І так якось чудно:
Все-б то на вомітн...
От жінка й діти
Голосять: „Тату,
Покличмо в хату
Варку,—то може
Трохи поможе.
Покликали Варку,
Піднесли їй чарку:
Вона ж як погляне:
„Се—каже—погане,
Се, бач, од пристріту!
Подай воду гріту".
Подали водиці
І кухоль з полиці.
Звернула до сходу,
Подула на воду,
Перехрестилась
І помолилась,
І над водою
Кив головою.
Кивала—кивала,
Шептала—шептала,
Подивилась в вічи
І, сплюнувши тричи,
Тай бурх соли в шклянку,
Мабуть з хвиліжанку!
„Випий-же, каже,
Жінка дігтем змаже".
Випив, скривився,
Трохи не скрутився!
Бридка до одмінка.
От шмарує жінка;
Вона-ж ялозить,
А тут морозить;
А піт підо мною—
Рона—ропою!
Я сціплю зуби,—
Труситься губи...
Тут гульк! надо мною
Нічною добою
Скоїлось диво—
З сирівцю пиво!
От я й оклигав!
А то б проплигав
По пеклу довгенько.
Ну, дядино—ненько!
Воно за сю ласку
Дав би й на запаску,
Та грошей не маю,
Хіба заспіваю.
А ти, Кобзарю,
Заграй про Варю!

Пісня.

Ой не вода клубком крутить—
В криниці й шумує,—
То вдівонька сльози губить
І гірко жалкує.

—

Ой дарма тій воді литься
З повної криниці,
Як нікому в ній напиться
Свіжої водиці!

—

На що й слізки вдові лити,
Коли той вже в небі,
Що вмів сльози осушити
В незгоді й потребі?

—

Ой не горлиця-ж на дубі
В діброві воркує,—
То вдова по мужі любім
Стогне і горює.

—

Не воркуй-же ти, горлéнько,
Так смутно на гільці,—
Не почує твій дружéнько,
Захоплений в сільці!

—

Плакала й ти, Варю, вволю:
Мертвим сліз не треба;
Тепер дбай на дітську долю,
А доль ждп з неба!

Харьковъ 1857 г. 28 декабря.

6. До Івана Сливицького.

Вірші ці надруковані були теж в «Записках». Хто такий І. Сливицький, я вже свою догадку висловив. В моїх матеріалах вірши уміщені в тетрадці № 3-ій без заголовка, але з приміткою: „Протестъ Сливицкому Петерб. Вѣд, съ объявленіемъ объ издан. Основы і з датою „1860 г. 9 ноября".

1.

Куди не йшло, Іване,
А на твій достаток,
Десять рублів ще стане —
Основі в завдаток.

2.

Пошли грошей, козаче,
В Пьятенбурх Основі:
Бач, як просить, плаче
По рідненькій мові.

3.

Застав Бога благати
Сирітку Основу!
А доки-ж нам читати
Кацапську мову?

1860 г. 9-го ноября.

IV.

Після цих шести пісе П. Гулака-Артемовського, я приведу ще пьять переробок псалмів, зроблених Гулаком, і приведу їх через те, раз, що вони були тільки досі надруковані в виданню Ю. Романчука, себ-то в Галичині, в Россії-ж тільки згадка була про четверо з їх в „Кіевск. Стар." 1896 г. № 1, а друге й через те, що в моїх матеріалах ці псалми мають де-які варьянти.

1) Псалом 123.

Переклад, або краще —переробка цього псалма, як сказано вже, надрукована була в виданню Ю. Романчука [1]), але не сказано, звідки був видавцем взятий текст. В моїх матеріалах цей псалом знаходиться в тетрадці № 3-й під заголовком „Переложеніе псалма 125“, з датою „Харьк., 1857 г. 18 ноября“ і з приписком початкового славьянського текста: „Къ тебѣ возведохъ очи мои живущему на небеси и проч.“. Не знаю через що, але як цей псалом, так і останні чотири, в рукописях, що являють з себе або автографи, або списки з автографів, мають трошки одмінну лічбу псалмів.

1) До тебе, Господи, що там живеш на небі,
Звертаю очи я в пригоді і в потребі.
Як наймит з паньских рук рятунку й ласки жде,
Або як наймичка прохать до пані йде,
5) Щоб запобігла ій чим в нуждочці, небозі,—
Так ми шукаємо добра й підмоги в Бозі.
Ой, змилуйсь, Господи! та змилуйся-ж на нас!
Бо ворог дошкуля до сліз під інший час;
А гірш од всіх чваньки нам допекли ті пишні,
10) Що тільки, бач, вони святі, а ми всі грішні [2]).

Харьковъ 1857 г. 18 ноября.

2) Псалом 139-й.

Цей псалом теж надрукований був в виданню Ю. Романчука [3]), і теж не показано звідки взятий текст його. В моїх матеріалах, як вище було вже зазначено, цей псалом есть на листочку № 2-й, а також і в тетрадці № 3-й. В обох цих рукописях заголовок однаковий; „Переложеніе псалма 138-го“; спочатку є славьянський текст „Господи, искусилъ мя еси и позналь мя еси и проч.“, а в кінці дата „1857 г. 28 ноября Харьковъ“.

---

[1]) Op. cit. стор. 421.

[2]) В кінці доданий в рукописі варьянт останнього вірша: „Що трублять: світ для їх! а ми б то в світі лишні“. Цей варьянт і знаходиться в виданню Ю. Романчука.

[3]) Стор. 422.

Чи ще-ж Ти, Господи, мене не розізнав?
Чи ще не вивідав, чим був я і чим став?
Чи є-ж що із мого життя Тобі незвісне,
Яке воно там є, широкеє, чи тісне?
Чи наміркуюсь встать, чи сісти, чи лягти,
Вже Ти й попередив, вже й думку знаєш Ти!
Ти стежки й манівці мої зходив заранця,
Де навпростець іти, а де звернуть з провалля.
І що-ж? Знайшов же Ти хоч в одному слівці
Облуду на моїм правдивім язиці?
І що теперечки трапляється зо мною,
І що траплялося ще дітською порою,
Перед Тобою все, як в дзеркалі стоїть;
Де стану, на мені рука Твоя лежить.
Ти-ж сотворив мене, так і орудуй мною!
Куди звелиш іти,—піду я за Тобою.
Твій розум до мого—що небо без гряниць,
Мій—порох перед ним і пада з ляку ниць.
Куди од Духа я Твого і де зховаюсь?
Де від лиця Твого втечу я і притаюсь?
Чи в небо полину, то й Ти-ж на небесп,
Чи в пекло зсунуся, то й в пеклі Ти-ж есп!
Позичу крила я у ранньої зірниці,
Край моря полечу, де й не літали птиці,—
І там поспіеш Ти рукою захопить,
Другою в глибині мене морській спинить.
І думаю собі: от, може тьма закрие;
Коли-ж дивлюсь, аж тьма мов ясний день світліє;
Бо у Тебе нема ні мгли, ні темноти.
І ніч Твоя що-день так сяе, як і Ти,
. . . . . .
. . . . . [1])
І із людей ніхто ізроду не пізнає [2]),
Де світ заходить Твій і де почнеться тьма.

[1]) Цей-же пропуск і в тетрадці № 3, і в виданню Ю. Романчука.
[2]) У Романчука: *пізна*.

Бо перш, ніж понесла мене в утробі мати,
І перш, ніж почала в пелюшках сповивати,
Ти в ній сповив мене, Ти мною завладав
І з чрева матери на світ мене позвав!
Так дякувать Тобі за се дивенне діло,
Що встроїв хитро так мою Ти душу й тіло!
І кісточка моя не втаїлась в Тебе [1]),
Що нищечком создав Ти, Боже, од мене,
Ні жилочка, ні хрящ самих дрібненьких діток,
Що десь в бескедах Ти зіткав, мов ткач той з ниток.
Ти бачиш все, чого ще я й не починав [2]),
А ще зроблю,—і все Ти в книжці записав,
І поряд день-у-день усі мої учинки,
Як трапляться, так в ній стоять до одробинки.
От тим-то, Господи, мені ті й любьязні,
Що люблять Твій закон, вподобались Тобі,
Бо міру ласк Твоїх до нас той тільки-б зміряв,
Хто по зерну пісок морський злічив і звірив [3]).
Засну, Ти сторожем біля мене не спиш;
Прочумаюсь... зирк! впьять біля мене стоїш!
Ой час би, Господи, з лукавством поквитаться!
А доки-ж людям злим над добрими згинущаться? [4])
Геть, пьявки, від мене, що кров людську ссете—
І в гордості хулу на Бога несете!
Возненавиділи вони Тебе, мій Боже!
Возненавиджу й я їх, скілько сердце зможе.
На їх я глядячи, мов ярий віск розтав,

---

[1]) Цей вірш в тетрадці має два варьянти:

І кісточка не втаїлась в Тебе—или—*не втаїлась моя кісточка од Тебе*; тут-же зроблена примітка: „Предпослѣдняя строчка была написана надъ послѣдней и, какъ видно, можетъ ее замѣнить".

[2]) В тетрадці № 3-й: „чого іще я й не робляв"—прибавлено, як варьянт.

[3]) В тетрадці, крім текста цих двох віршів есть, очевидячки, попсований варьянт, який увійшов в текст рукописі № 2-й:

Бо міру ласк Твоіх до нас той тільки *змірить*,
Хто по зерну пісок морскій *лічив і вірив*. (У Романчука так само, тільки поправлено: *злічить і звірить*).

[4]) Цей вірш в рукописі № 2-й пропущений.

Бо ворогів Твоїх так взьяв би й розірвав [1]).
Слідкуй за мною скрізь Ти, Господи мій милий!
Чи де уста мої неправду говорили?
Підслухай Ти мої і серце, і язик,
Глянь на стежки мої, чи злий я чоловік?
Чи скривдив я кого, чи не поміг, де треба?
Так наведи-ж мене на стежечку до неба! [2]).

1857 г. 28 ноября Харьков.

---

3) Псалом 133-й.

Цей псалом надрукований був у Романчука [3]) і теж не показано, звідки взятий текст його. В моїх матеріалах він єсть в рукописі № 2-й и 3-й. В обох рукописях заголовок такий: „Переложеніе псалма 132-го“; спочатку славьянський текст: „Се что добро или что красно, по еже жити братіи вкупѣ и проч.“, а в кінці дата: „1857 г. 7 декабря Харьковъ“. В рукописі № 2-й зроблена примітка: «посвящается Метлинскому въ день именинъ», а в рукописі № 3-й єсть в кінці така примітка: «Это переложеніе псалма было послано А. Л. Метлинскому въ день его именинъ при слѣдующей запискѣ:

От пельку хиба сим тобі чи не запхаю!
Здоров був! з праздником тебе поздоровляю!

Таке привітання тільки і могло бути написано до приятеля, яким і був Амвросій Метлінський, і якого іменини як раз і припадали на 7 дек., коли в святцях стоїть памьять препод. Амвросія.

1) Нема вже й кращої людської в світі долі,
Як вкупці братики живуть по Божій волі!
Так миро дороге лиснить на голові,
По Аароновій стікає бороді

---

[1]) У Романчука: *розідрав*.
[2]) В тетрадці № 3-й, крім цього вірша, есть і другий варьянт:
„Так укажи-ж мені Ти стежечку до неба“.
[3]) Див. стор. 422.

5) І капа на його одежу састову,
Так аермонська, сказать приміром к слову,
Роса паде в горах Сионських з мокрих хмар [1]),
Так і на їх росить із неба Божий дар,
А з ним счасливее життя й благословення,
10) І буде вік в чести їх у людей імення.

1857 г. 7 декабря Харьковъ.

---

4) Псалом 140-й.

Цей псалом теж надрукований у Ю. Романчука з приміткою: «цей вірш ще нігде недрукований» [2]). З цього виходило-б, що другії псалми десь друкувалися раніш, але мені не довелось ніде знайти ніяких на це вказівок. В моїх матеріалах цей псалом есть в рукописі № 1-й, в автографі, і в тетрадці № 3-й; в обох під заголовком „Переложеніе псалма 139-го". Спочатку славянський текст «Измии мя, Господи, отъ человѣка лукава; отъ мужа неправедна избави мя», а в кінці дата в автографі „Харьковъ 7 декабря 1858 г.", а в тетрадці № 3-й рік поставлен 1856-й, з якою датою надрукований цей псалом і у Романчука. Не знаючи, з яких джерел брав текст д. Романчук, я більше згідний думати, що дата 1858 р. певнійша, бо все-ж таки ми маємо тут діло з автографом. Друкую по тексту автографа, а варьянти дам по тетрадці № 3 і по виданню Ю. Романчука.

1) О, вирви, Господи, мене з рук чоловіка,
Що шарпає мене, мов горлицю [3]) шульніка!
І од лукавого мене Ти слобони,
Бо в серці щось лихе задумують вони
5) І гострять на мене свої, мов стріли, зуби.
Шукають, де ступлю, вони моєї згуби [4])
Язик їх—патока, а думка не така,—

---

[1]) В рукописі № 2-й пропущено слово „в горах".
[2]) Див. стор. 424 і 437.
[3]) .... мов голуба...
[4]) Цей вірш, мабуть помилкою, пропущений в автографі, через що додаю його по тетрадці № 3.

Отрута лютая—ще гірш од мишака [1])!
О, визволи мене од хитрих ворогів.
Що підо мною день і ніч копають рів!
Бач, притрусили як тенета квіточками!
Бач, під моїми як капкан стерчить ногами [2]),
І, мов тим пліточкам [3]), принаду на гачках
Розставили вони скрізь на моїх стежках!
От в смутку я й кажу: Ти, Господь мій, надія,
Рятуй! бо до землі моя приклякла шия!
Ти-ж боронив мене, за мене скрізь знайшовсь,
Як з ворогами я за честь Твою боровсь.
Не попусти й тепер мене Ти в вражі руки,
Бо так розьюшаться [4]), що наберусь я муки!
А що ті брехуни на мене там несуть,—
На їх же голови ті кривди і спадуть.
Із неба з'ілля спаде і злих попалить,
І ангол кари їх на дно до пекла звалить [5]).
Та вже [6]) не панувать на світі брехунам,
Не здобровать і злим, що допікають нам.
Хоч присягнуть,—їм суд у Господа недовгий,
Всяк одбере своє: зобидчик, пан і вбогий,
Прославить-же Тебе правдивий чоловік,
І пред лицем Твоїм в раю жив буде ввік [7]).

Харьковъ. 7 декабря 1858 г.

---

[1]) Лютійш од мишака.
[2]) Бач, як під моїми стерчить капкан ногами.
[3]) Бач, як мов пліточкам...
[4]) Бо так розьюшились...
[5]) І ангол кари труп іх в преісподню звалить.
[6]) Ні, ні..
[7]) ... жить буде вік.

5) Псалом 91-й.

Цей псалом Ю. Романчук теж пояснює приміткою: «цей вірш ще нігде не друкований». В моїх матеріалах він есть і в рукописі № 1-й, в автографі, і в тетрадці (№ 3) під однаковим заголовком: «Переложеніе псалма 90-го» і з датою «Харьковъ 14 декабря 1858 г.». Спочатку в обох рукописях славянський текст: „Живый в помощи Вышняго, въ кровѣ Бога Небеснаго водворится".

1) Хто в Божій помочі надію положив,
Той в Небі з Господом, не на землі прожив [1]),
Той скаже: Господи! Ти-в смутку мій рятунок,
В недолі і в біді—заслона і притулок;
5) Бо з ловчого тенет тебе він слобонить,
І язики людські об тебе притупить;
Од ворогів тебе плечима Він заслонить,
Обгорне крилами, притулить, оборонить;
І правда Божа—лук твій буде і сайдак,
10) І не спітка тебе о півнях переляк,
І гостра днем стріла до тебе не торкнеться;
Тебе нічна мара і денний біс жахнеться.
Махнеш наліво—тут серц тисячу ложне,
Махнеш направо—смерть сто сотень підотне
15) І все зітре кругом, жалом все злляже, згубить,
А дальше й на ступінь до тебе не підступить;
Ти-ж будеш з вишини на світ сей поглядать [2])
І кару грішників очима розмірять;
Бо вся моя в Тобі надія за терпіння:
20) Ти в Господі вказав мені моє спасіння.
Ні рана, а ні зло Тебе не досягне,
Бо янголам звелить Він стерегти тебе:
Підхоплять на руки, піднімуться з тобою,
Щоб ти об камінь де не образивсь ногою.
25) Роздавиш Гаспяда і василиска ти,

Варьянти по тетрадці і у Романчука:

[1]) Той з Богом на землі як у раю прожив.

[2]) Ти-ж будеш з-поза звізд на світ сей поглядать.

Застогнуть [1]) лев і змій од твоєї пьяти,
І скаже Господь [2]): він на мене сподівався,
Я слобоню його: зо мною він спізнався;
Попросить він чого—послухаю його,
В пригоді буду з ним; зажуриться чого—
Я розведу журбу і од печалі збавлю,
Прославлю дні його і дні до днів прибавлю,
І двір життя його [3]) я раєм обсажу
І всім моє йому [4]) спасіння покажу.

Харьковъ 14-го декабря 1858 г.

V.

Знаючи, як важко розшукувать усякі справки, що до бібліографії української, подаю тут список всіх відомих мені творів П. П. Гулака-Артемовського, з покажчиком дат, коли вони написані, і тих видань, де вони вперше були надруковані. Тут-же подаю відомость, чи такий-то твір знаходиться серед моїх рукописних матеріалів. Порядок вибираю хронологичний, а не алфавитний. Сподіваюся, що всі додатки до уміщеного мною матеріалу, а також і вказівки на мої дуже можливі помилки зьявлятся в друку, щоб можно було зробити потім справжнє наукове видання творів П. П. Гулака-Артемовського.

	Дата.	Де надруковано.
1) Справжня добрість.	17 сен. 1817	28 віршів надрук. у профес. Н. Петрова (стор. 69-70); 40 віршів (із них 28 тих самих)— в виданню Ю. Романчука (ст. 438); всі 215 віршів—в Зап. Наук. Тов. т. 60-й і в цій книзі.

---

[1]) Застогне...
[2]) І Господь скаже...
[3]) І двір його життя....
Варьянт тільки у Романчука:
[4]) І всім моє над ним...

2) Пан та собака . . 2 дек. 1818 Украин. Вѣст. 1818 р.; передруковувалось в багатьох містах (Основа 1861 р. № 3, Кобзарь П. П. Арт.-Гулака, Вік т. I, Ю. Романч.).

Приміт.: Не маю змоги дістати „Украин. Вѣстн.", через те не можу сказати, який варьянт певний—чи той, що надрукований в «Основі» та звідтіля передрукован в „Кобзарі", чи той, що надрукований в виданню Ю. Романчука і уміщений в моїх матеріалах (тетрадка № 3-й), а одмін дуже багато.

3) Супліка до Грицька Основьяненка (при посилці йому казки „Пан та собака"). 5 дек. 1818 Украин. Вѣст. 1818 р., передруковано в Основі і у Романчука.

Приміт.: І тут багато одмін в тексті «Основи" од текста Романчука та моєї тетрадки № 3, де зовсім однаково з Романчуком.

4) Писулька до тих, що читатимуть казку «Пан та собака» і „Супліку". . . . 5 дек. 1818 Там-таки. В моїх матеріалах в тетрадці № 3-й, де текст однаковий з текстом у Романчука.

5) Солопій та Хивря, або горох при дорозі. 25 сен. 1819 Украин. Вѣсти. 1819 р. кн. 10; передруковано в «Основі», в „Кобзарі", Кіевск. Стар. 1888 р. № 5 і у Романчука. Єсть і в моїх матеріалах.

Приміт.: В моїй рукописі (тетр. № 3) текст зовсім схожий з тим, що надрукований А. Потебнею в „Кіевск. Стар." по автографу, де багато одмін в порівнянні з „Украин. Вѣсти.".

6) *Писулька до того, который що Божого місяця Українського* Украин. Вѣсти. 1819 г. № 10; передруковано в тих-же містах, де і попередня пісса

Гінця по всіх усюдах розсилає. Почин: „Євграше! Бажав єси казки"... (Евграфій Филомаоитскій—изд. «Украинскаго Вѣстн.») .	26 сент. 1919	є в моїх матеріалах (тетр. № 3).
7) Тюхтій та Чванько.	1 нояб. 1819	Там таки.
8) Де-що про того Гараська.	2 нояб. 1819	Там-таки.
9) Дурень і розумний.	1 дек. 1820	В Галичині надруковано О. Кониським в часописі „Світ" 1882 р. № 14, а в Россії в «Кіев. Стар.» 1888 р. № 5 А. Потебнею, передруковано у Романчука.
10) Цікавий і Мовчун.	1 дек. 1820	
11) Лікарь і здоровья.	1 дек. 1820	
12) Твардовський . .	1827	М. Максимовичъ. Собраніе малорос. пѣсенъ. С.П.Б. 1827 г. Вѣстн. Евр. 1827 г. № 6, а потім в «Славянинъ» 1827 р., передруковано в багатьох містах. В моїх матеріалах— в тетр. № 3.
13) Рибалка. . . .	27 окт. 1827	Вѣстн. Евр. 1827 р. № 20; передруковано в багатьох містах. Єсть в тетр. № 3-й.
14) Батько та син. .	29 окт. 1827	Вѣстн. Евр. 1827 р. № 22; передруковано в „Основі", в „Кобзарі" і у Романчука. Єсть в тетр. № 3-й.
15) Дві пташки в клітці.	1 нояб. 1827	Згадується у проф. Петрова (ст. 70), а цілком надруковано у Романчука. Єсть в тетрадці № 3-й в такому-ж тексті.

16) Пліточка; інший заголовок «Рибка» . 2 нояб. 1827 — Вѣстн. Евр. 1827 р. № 22; передруковано в „Основі", в «Кобзарі» і у Романчука. Єсть в тетр. № 3-й.

17) До Пархома: «Пархоме, в счастї не брикай». . . . 4 нояб. 1827 — Вѣстн. Европ. 1827 р. № 22; передруковано в «Основі», у проф. Петрова, в альм. «Вік. т. I», в «Кобзарі», у Романчука. Є в тетр. № 3.

18) До Пархома: «Пархоме, не мудруй». 5 нояб. 1827 — Вѣстн. Европ. 1827 р. № 22; передруковано в «Основі», в «Кобзарі», у Романчука. Є в тетр. № 3-й.

19) Розкаяння Охріма: «От і допився і дохмелився» (До Гр. Основьяненка) 26 февр. 1828 — В Галичині надруковано О. Кониським в часописі «Світ» 1882 р. № 14, а в Россії в «Кіев. Стар.» 1888 р. № 5 А. Потебнею; передруковано у Романчука. Є в тетр. № 3-й.

20) До Терешка: «Не все-ж як з лотоків». Полтава 1831—1832 — в тетр. Там-таки, як і останнє. № 3-й; 25 февр. у Романчука, як і в «Кіевск. Ст.» 1888 р. № 5 по автографу.

21) *До Гриц. Основьяненка: „Ой час би, Гриць ку"*... . . 20 февр. 1832 — В Галичині в «Зорі» 1896 р. надрук. М. Комар.; а в Россії в «Кіев. Ст.» 1897 р. № 3; передруков. у Романчука. Є в тетр. № 3-й.

22) *„Петро мужик непокорний"*. . 3 мар. 1833 — «Кіев. Стар.» 1897 р. № 3, з приміткою самого Гулака: «Cet impromptu fut composé à S-Pbourg 3 mars 1833 dans la maison de S. E. m. de Longuinoff».

23)	*На відъѣзд Н. М. Л.* В тетр. № 3-й заголовок такий: «На отъѣздъ статсъ-секретаря Н. М. Лонгинова изъ Полтавы, въ заключеніе окончательн. испытаній и выпуска воспитанницъ тамошняго институт. благор. дѣвицъ и раздачи имъ наградъ. . . 22 мая 1842	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3; надруковано у Романчука. С. в тетр. № 3.
24)	„*Сидить Петро у Полтаві*“. . . 24 іюня 1848	«Кіев. Стар. 1897 р. № 3.
25)	„*Надудлився чаю, тай сам не знаю*“ 9 іюня 1851	«Кіев. Стар. 1897 р. № 3.
26)	«Були-ж ми і в Святогорськім» (до Андр. Андр. Вагнера) . . . . 12 іюня 1851	«Кіев. Стар. 1897 р. № 3.
27)	«Голився я на тиждень раз» (до нього-ж). . . . 20 іюня 1851	«Кіев. Стар. 1897 р. № 3.
28)	«Як тільки задзвонять чотири години» (до нього-ж). 21 іюня 1851	«Кіев. Стар. 1897 р. № 3.
29)	«Послухав жінку» (до нього-ж) . . 23 іюня 1851	«Кіев. Стар. 1897 р. № 3.
30)	«*Ой, мені тяжко*», (до нього-ж) . . 26 іюня 1851	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3
31)	«Ой покинув Петро хатку» (до нього-ж) 26 іюня 1851	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3; передруковано у Романчука.
32)	„*Андрію, Андрію, розміркувать не вмію*“ (до нього-ж). 29 іюня 1851	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3.

33)	„*А що-ж оце, Андрію?*“ (до нього-ж). . . . . 30 іюня 1851	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3-й; частина передрукована у Романчука (ст. 414).
34)	„*Де ти бродиш, моя доле*“ (до нього-ж). . . . . 23 янв. 1852	«Кіев. Стар.» 1897 г. № 3.
35)	„Світить місяць у віконце“, з епіграфом: „Пішла слава Станіслава“ (до нього ж про нагороду орденом). . . 23 янв. 1852	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3.
36)	„Ой де-ж вона залетіла“ (до нього-ж та все про той же орден). . . . . 23 янв. 1852	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3.
37)	Тай гарна-ж та галка біла“ (до нього-ж і про теж). 13 февр. 1852	«Кіев Стар.» 1897 р. № 3; передруковано у Романчука (ст. 442).
38)	„Ну вже таки далась в знаки“ (до М. Н. Лонгинова про те-ж). . . . март 1852	«Кіев. Стар.» 1897 р. № 3.
39)	„Ой час їхать, Марусенько“ (Пісня Соніної мамки). . 16 окт. 1852	«Кіев. Стар.» 1903 р. № 9; передруковано у Романчука.
40)	Нагайка (До І. Сливицького). . . . 30 нояб. 1852	Надруковано Ю. Романчук. в Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. 60. Є в тетр. № 3.
41)	На побіди над турками в 1853 р. «Сидить Абдул». . дек. 1853	«Кіев. Стар.» 1887 р. № 12, а по другій рукописі 1897 р. № 12; передруковано у Романчука. Есть у мене в кількох рукопис. не автографах.

Примітка: Порівнання текстів друкованих і рукописних виявляє багато одмін, але не варт їх приводити, коли нема під руками автографа. Видно зразу, що найбільш по-

писований варьянт в „Кіев. Стар." 1887 р. № 12; воно й не диво, бо д. І. П. Сокальский, пересилаючи вірші ці до друку, каже, що він записав їх в Одесі, але, видно зразу, не з оригіналу. Краще текст в „Кіев. Стар." 1897 р. № 3, але і тут одне місце треба виправити: в четвертому куплеті остання стрічка надрукована: „Тинхву в ніс встромили", і так ця стрічка попала і в видання Ю. Романчука, а мі тим очевидячки повинно буть „*Пинхву*"—дуже відомий вираз: „пинхву в ніс встромити"; так і є в одній моїй рукописі, що була в паперах батька мого.

42) „*Що там у хріна*" (На побіду Бебутова над турками (до П. І. Лонгинової). . . . . 12 дек. 1853 — „Кіев. Стар." 1897 р. № 3, передруковано у Романчука.

43) „*Ой не мандруй, султане*" (Рада султанові . . . 16 дек. 1853 — „Кіев. Стар." 1887 р. № 12, а по другій рукописі 1897 р. № 3, звідкіля передруковано у Романчука. Останній варьянт далеко кращий.

44) „*Чого ви, Франці, розсвербілись?*" (До Франції з поводу союза її з Англією). 20 дек. 1853 — „Кіев. Стар." 1897 р. № 3; передруковано у Романчука.

Примітка: Серед моїх матеріалів є листочок з цими віршами; текст дуже блізький до надрукованого в „Кіев. Стар.",—навіть і примітки до нього сливе такі самі. Проте є кілька одмін, на мій погляд, значних; подаю тут дві найголовнійші: 1) Замість „Орлянську панночку Одарку" як надруковано в „Кіев. Стар." і у Романчука, в рукописі—„Горлянську Ганну чи Одарку"; 2) Замість „Мудрої Роленки та Бланки" — в рукописі „Ледрю-Роленки та Бланкы", бо звичайно річ іде в цьому місті про Ледрю-Роллена.

45) *На закінчення екзамена*: „У Полтаві, — „Кіев. Стар." 1896 р. № 1, по другій рукописі 1897 р.

славнім місті, будинки біліють". . 6 февр. 1854	№ 3; у Романчука надруковано зпов по іншому тексту, який зовсім похожий на той, що в моїх матеріалах записан в тетр. № 3.
46) *До Юхима*: „Що там пани народ мутять". . . . 22 янв. 1855	Надруковано Ю. Романчук. в Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. 60. Є в тетр. № 3.
47) *Матері вдові* (на смерть чоловіка Н. А. Купчинова): „Не виглядай, матусенько". . . 20 сент. 1855	„Зоря" 1896 р.; передруковано у Романчука. Є в тетр. № 3.
48) *Полінашці* (дольці П. П. Гулака Аполінарії): „Коли-б тебе, Полінашко". 23 дек. 1855	„Кіев. Стар." 1901 р. № 5; передруковано у Романчука.
49) *А. П. А—й Г—г*: „Віє вітер, несе пташку" (дольці Аполінарії). . . 24 дек. 1855	„Кіев. Стар." 1903 р. № 9; передруковано у Романчука.
50) *„Текла річка невеличка"* (до неї-ж). 27 дек. 1855	Перші два куплети надруковані були у проф. Петрова (ст. 71). Цілком надруковано в „Кіев. Стар." 1901 р. № 5; передруковано у Романчука. Є в тетр. № 3-й, але тільки 2 перші куплети. Вірші ці були покладені на ноти проф. Харьк. Ун. А. Станиславським.
51) *„Сидить батько на лаві"* (до неї-ж) 31 дек. 1855	„Кіев. Стар." 1901 р. № 5; передруковано у Романчука.
52) *„Володьку, не казись!"* (Запрошення на вечір Влад. Ал-чу Пр—му). . . . 16 янв. 1856	„Кіев. Стар." 1903 р. № 9; передруковано у Романчука.

53)	„Скачи, мати, серед хати“ (до своєї жінки). . . . . 21 янв. 1856	„Кіев. Стар.“ 1903 р. № 9; редруковано у Романчу
54)	*До Любки* (23-я ода Горація). . . . 16 мар. 1856	У проф. Петрова (ст. 70): редруковано у Романчу Є в такому-ж тексті, і тетр. № 3-й.
55)	*Упадок віка* (Перероб. Лермонтова „Печально я гляжу на наше поколѣнье“ 24 мар. 1856	Уривки надруковані у про Петрова (ст. 67). Цілком Романчука. Є в тетр. № 3 в такому-ж сливе варіян
56)	*Сину моєму*: „Колись було“... . . 2 мар. 1857	Надр. Ю. Романч. в Зап. На Тов. ім. Шевч. т. 60. Є тетр. № 3-й.
57)	*„Ой не дарма. Катре, нецько“.* (Кат. Гр. Іванчиній-Писаревій). . . 31 іюля 1857	„Кіев. Стар.“ 1903 р. № 9; п редруковано у Романчука
58)	*Псалом 123-й*: „До тебе, Господи, що там живеш на небі“ 18 нояб. 1856	В виданню Романчука; друк ється в цій книзі по тет № 3-й.
59)	*Псалом 139-й*: „Чи ще-ж Ти, Господи, мене не розізнав“. 25 нояб. 1857	В виданню Романчука; друк ється в цій книзі по мо матеріалах № 2 и 3.
60)	*Псалом 133-й*: „Нема вже й кращої людської в світі долі“. 7 дек. 1857	В виданню Романчука; друк ється в цій книзі по мо матеріалах № 2 и 3.
61)	*До Варки*: „Ну, дядино Варко!“ (Вар. Іван. Купчиновій). 28 дек. 1857	В виданню Романчука тіль частина (пісня); а все надру ним в Зап. Наук. Тов. і Шевч. Є в тетр. № 3-й.
62)	*Псалом 140-й*: „О вирви, Господи, мене з рук чоловіка“. 7 дек. 1858	В виданню Романчука; друк ється в цій книзі по ма ріалу № 1.
63)	*Псалом 91-й*: „Хто в Божій помочі надію положив“. . 14 дек. 1858	В виданню Романчука; друк ється в цій книзі по ма ріалу № 1.

64)	*До Івана Сливицького*: „Куди не йшло, Іване". . . . . 9 нояб. 1860	Надр. Ю. Романч. в Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. Т. 60. С в тетр. № 3.
65)	*(П. А. Кулішу) „Козацька мати"*: „Та й хвацька-ж то колись була". . Без дати.	В брош. Д. Мордовця „За крашанку писанка"; (С.П.Б. 1882 р.) надрук. невеличкий уривок. Надруковано цілком у Романчука.

Крім цих 65-ти певних пієс П. П. Гулака-Артемовського, уміщаю тут-же і ті три байки, які приписують його творчості, але без усяких доказів. Уміщаю я їх тут для того, щоб дати змогу легше наводити справки тім людям, яким або відомо що-небудь про ці байки, або посчастить як-небудь довідатись про них.

П а н.

Ця байка, як і слідуючі за нею, надруковані, як я сказав раніше, в виданню Ю. Романчука, але текст в них трошки розіходиться з тою рукописью, яка прислана була мені; через це я, друкуючи по тексту Романчука, дам тільки найважнійші варьянти.

Якийсь десь [1]) пан ясневельможний,
І [2]) гордий, і заможний
(А може був то й лях),
Як-раз утрапив на свій шлях,
У пекло до Плутона.
Не вспів відважить ще й поклона,
Як тут спитав [3]) його Еак:
„Ну, на тім світі що ти, як,
Чим був ти, де родився?
Як жив і чим живився?
Ти перед нами [4]) не гріши,
Кажи лиш правду [5]), не бреши!"
Пан глянув: перед ним мужик;
А пан наш не привик,
Щоб так мужик з ним обьяснявся [6]).
„Я з польскего естем паньства"—

[1]) Якийсь-то...
[2]) Пан...
[3]) Як тут пита...
[4]) Перед нами...
[5]) Кажи правду...
[6]) 13—15 стрічок нема зовсім

Вельможний зизом одповідав:
„До півдня спав, до півночи обідав;
Був владзним [7]) паном на Волині“.

20. —„За сеє тобі пасти свині!“—
Еак так пану присудив
І вельми сим Плутонові вгодив.

Як би і в нас таким судом судили,
Багацько-б свинопасів наробили [8])

[7]) Був властним...

[8]) Добра багацько-б на
[били.

Муха.

1. Та чи не гаспидська ж псяюха
Отся пекельна муха! [1])
Мабудь не Бог її создав!
Та хто-ж її на муку нам наслав? [2])
5. Хоч геть жени, хоч лай, хоч бий,
Вона одно все тілько знає:

Чужее їсть та попиває,
А в дяку ще тобі
Тебе-ж гадючая кусає.

[1]) Починається зовсім інак
Нічого на світі гидчійш
Я не знаю й не чував,
Як оця пекельна муха!

[2]) Замість цієї стрічки, сто
[дві:
Ця клята муха, кожний
Усім і всяк надоідає:

(Без заголовка).

Ця байка тільки і відома мені з присланної до мене рукоп
без усякої дати і без усяких приміток, де і як записана вона.

1. В якому-сь то шинку, звичайно не в сільському,
А в городському,
Бо й вікна там великії були,
Зібралось челяді чи-мало
5. І мов ті бджоли загули.
Аж ось—не знаю, відкіля він взявся—
Непевний той Ілько
(Він полігачом звався,

А прозвище йому Хилько)
У хату уступає
І шапки не скидає.
Мерщій до покутя, сусідів розіпхав,
Чужу горілку пити став.
Скопилив губу, вередує
І піднімає всіх на сміх,
Із парубоцьтва глум кемзує,
Ні за що має вже й старих,
А сам з дівчатами жартує.
От парубки мовчали та мовчали
Та потім разом розмахали
Хилька, шпурнули у вікно,—
Аж хлопнувся на улиці в багно.
Лежить Хилько тай каже:
„Нехай їм мати вража!
Я й сам хотів уже іти.“

Таких у нас багацько на біду
Турнеш ледащо ген із хати,
А скаже: „я з їм не в ладу,—
Зовсім його не хочу знати.“!

П. О. Науменко. „Музика“ (з Міцкевича) 1830 р.

Друкуючи додаткові матеріали Гулака-Артемовського, я зазначив той факт, що значіння Гулака, як українського письменника, побільшується його впливом на молодь, особливо в Харькові, де він був професором університету, і де, як відомо, заклався було центр національно-просвітної роботи на Україні в перші десятки літ 19-го віку. Крім відомих в літературі фактів харьківської продукції в місцевих журналах, альманахах, збірниках в 20-х—40-х роках, часто доводиться зустрічатись з матеріалами рукописними, які зберігаються в приватних бібліотеках. У мене є, наприклад, ціла тетрадка під заголовком „Лира, або зібрання скумпанацій (?) студ. Нудьги, „Харьків 1849 р. Про цей збірник я скажу докладнійше в одному з дальших випусків моїх „Матеріалів“. Тепер зупинюсь на другому факті на одному невеличкому творі, який, здається мені, знаходиться в безпосередньому звязку з авторитетом и впливом Гулака-Артемовського.

В паперах мого батька збереглось скільки-сь його власних проб віршування за часи його студентства в Харькові (1828—31 р.). Серед цих віршів є переробка відомої балади А. Міцкевича «Dudarz», яка в російському перекладі має заголовок „Гудошникъ“, а батько мій по українськи дав заголовок „Музика“. Батько мій, Павло Осипович Науменко, родом з Полтавщини, з г. Лубень, 16-ти-літнім хлопцем, закінчивши середню школу, вступив в 1828 р. студентом в Харьківський університет, який і скінчив в 1831 р. Як видно з університетського диплома, він на Философському факультеті по Этико-филологичному отділу проходив, між іншим, курс польської мови; курс цей заведений був в університеті з самого початку, і, як відомо, лектором польської мови був який-сь час і Гулак, але не тоді, коли слухав цей курс П. О. Науменко. Слухачем Гулака він був, але в

ті роки (1828—31) Гулак викладав, як професор, історію, географію та статистику. Памьятаю добре, що батько мій, і на старості своїх літ, часто згадував про Гулака, як про свого професора. Певен я в тому, що сама думка у батька мого взятися за переклад на українську мову „Dudarz'a" Міцкевича зьявилася під впливом Гулака, тим більше, що незадовго до того (1827 р.) сам Гулак зробив такий-же переклад з Міцкевича „Твардовський"; та й взагалі Міцкевич в кінці 20-х років, як сказав І. Кирєевскій, був для письменників в Росії „любимѣйшимъ властителемъ думъ".

Після П. О. Науменка не лишилося ніяких інших творів на українській мові. Дуже ясно, через що воно так склалося. Як видно з усього, спеціально поетичної риси у нього не було, а зараз по скінченню університета, в 1831 році, він став учителем в той період російської внутрішньої політики, коли для українського національного діла не було простору, бо скрізь запанував відомий лозунг „официальной народности". Я памьятаю батька мого, починаючи з тої пори, коли він, прослуживши вже чи-мало год на педагогичній ниві, став директором гимназії в Білій-Церкві. Було це в 1856 році, саме в ті часи, коли стало легше дихати російському суспільству. Одбувши вже 25 год педагогичної служби при Миколаївському режимі, трудно було йому зразу-ж перетворитися на другу постать і стати в ряд свідомих українців: але, як в педагогичній роботі він своєю взагалі гуманною душею і щирістю став в рівень з кращими педагогами того часу, так і в національному українському рухові він не тільки не був ворогом його, а навіть в семьї нашій дуже часто чулось в розмові українське слово, переважно з уст батькових, не кажучи вже про те, що серед дуже маленької батьківської бібліотеки були українські книжки і метелики, які саме тоді (в кінці 50-х і з початку 60 х років) почали друкуватись. Мушу сказати, що першими моїми власними відчуваннями в собі української стихії я обовьязан батькові: і досі держаться в моїй памьяті прислівья, анекдоти, окремі вирази, якими він пересипав свою розмову; а першими вратами моєї української науки були ті метелики, які я брав ще малою дитиною для читання з шафи з батьковими книжками.

Переклад, або краще сказати—переробка, з Міцкевича зроблена П. О. Науменком тоді, як йому було тільки 18 год; подається вона мною тут тільки через те, що ця пієса є свідок, разом з другими

фактами, того настрою серед молоді 20-х років, який одбивався тоді в замірах розвинути свою рідну літературу, і якому дуже незабаром поставлена була перепона офіціальними заборонами і утисками.

Щоб видно було, наскільки переробка близька до оригіналу, подаю тут перший куплет баллади Мицкевича «Dudarz».

Iakiż to dziadek, jak gołąb siwy,
Z siwą aż do pasa brodą?
Dwaj go chłopczyki pod rękę wiodą,
Wiodą mimo naszej niwy.

Музика.

(З Мицькевича).

Який то дідусик, як голуб сивенький,
Із літьми бреде?
Він трохи зогнувся й борідка сіденька.
До пояса йде.

Дідусик на кобзоньку гра і співає.
Хлопьята—в дудки:
Позвімо ми діда, нехай завертає
На наши лужки.

Ходи лиш, дідусю, до нас погуляти!
Ми після жнивів
Що Біг дав—поділим; ще вспієш допхатись
В село, як хотів.

Дідусь їх послухав: прийшов, поклонився,
Хлопьят посадив,
І сам в середині між ними усівся,
На радіщ глядів.

Як се тут умісті заграли і дудки.
І бубон загремів,—
Співають бабусі й дівчата-голубки,
Обходя круг пив.

Як швидко і вмовкли бубон і всі дудки!
Покинув огінь (?),
До діда бабусі й дівчата-голубки
Всі навперегін.

Здоров був, дідусю! О як ми всі раді,
Що вперу прийшов!
Мабуть іздалека тебе Біг провадить?
Здоров був, здоров!

Ведуть вони діда і там посадили,
Де стіл їх стоїть.
Дали йому їсти та щей попросили
Вареної пить.

У його, бач, кобза, баганько і дудок!
Заграйте-ж ви нам!
А ми за цю ласку харчів дамо з клунок,
Подякуєм вам.

„Мовчіть, люде добрі! усядьтесь тихенько!“—
Дід так ім сказав.
„Тоді і заграю вам, дітки, гарненько“.
Що-ж грати мав?

Взяв кобзу у руки і, горло зогрівши
Вареною, сів;
Моргнув на хлопьяток—й оттак приладнившись,
Заграли під спів:

„Вдовж Німаия йшов я
Кріз села і бори,
Із поля на поле,
І пісню співав.

Всі слухали люде
Та не розуміли,—
Я, плакавши гірко,
Все далі ішов.

Як хто мене пойме,
Щось в сердці почуе,
Заплаче зо мною,—
Вже дальш не піду“.

Тут кобза утихла, й дудки перестали.
Дід в поле глядить,
І очи його там кого-сь зуздрівали,—
А хто-ж там стоіть?

Стояла дівчина, віночок сплітала,
А близько її
І парень хороший; йому віддавала
Цвіточки свої.

Здавалось в лиці, що душа в їй не тужить,
Сама-ж не смутна,
Не то і весела, а тільки щось дуже
Гадала вона.

Як от на травиці путок щось колише,
Хоть не шелесне,
Так на грудях їй сорочку щось движе,—
Не чуть-же, чи й дхне.

А в тім вона з пазухи листик виймає,
Ізжовклий, сухий.
Поглядів на його, геть-геть відкидає
Від себе мерщій.

Назад відвернулась, пішла вріч од його—
Й на небо глядить.
Чого-ж закрасилась? чого-ж ще вріч того
І слізка блестить?

А дід наш мовчить все та бринька потроху—
Й очей не зведе
З дівчини, і рану їй тяжко-глибоку
На серце кладе.

І знову взяв кобзу і, горло зогрівши
Вареною, сів,
Моргнув на хлопьяток—і, знов приладнавшись,
Заграли під спів:

„Для кого весільний віночок сплітаєш
Із різних цвіточків червоних, гарненьких?
Яким-же счасливим того ти ставляєш,
Для кого весільний віночок сплітаєш!
Мабуть, що тобі той по серцю миленький,—
Те кажуть і слізки, які пущаєш.
Для кого весільний віночок сплітаєш
Із різних цвіточків червоних, гарненьких?

Сьому ти весільний вінок наділяєш
Із різних цвіточків червоних, гарненьких;
Другий-же парнище тебе так кохає!
Сьому ти весільний вінок наділяєш,—
Нехай-же другому ті сльози миленькі,
Нехай-же ті щоки, що їми палаєш,

Коли вже сьому ти віночок сплітаєш
Із різних цвіточків червоних, гарненьких."

Тут гомін піднявся і різні помовки:
Які тут були,
Всі кажуть: цю пісню співав хтось та мовчки;
Що, хто і коли?

Дідусь підняв руку й просив їх мовчати.
Скажу вам, відкіль
Приніс я цю пісню, хто вивчив співати,—
Він може звідціль.

Коли-сь мандрував я по світу чужому—
І в Кролевець забрів;
Тоді-ж який-сь парень на судні морському
Із Литви приплив.

Він дуже журився, але що й одчого—
Ніхто і не знав;
Покинув громаду після,—ще пріч того
І на дім не вертав.

Я бачив частенько, чи зірочка зійде,
Чи місяць блестить,
Як скрізь він по полю далеко аж пійде
І в землю глядить.

Не раз з обірвами спдів він у полі
На вітрі й дощі;
Та дарма він думав: гірку мою долю
Ти, вітре, умчи!

Ішов я до його—він косо дивився,
Але не тікав,—

А я собі мовчки крій його усівся,
Заграв і співав.

Йому так, біднязі, слізки й полилися,
Тоді, як я грав;
За те-ж як сердеги ми з ним обнялися,
І я заридав.

Тоді-то ми кожний другого спізнали
Й були, як брати;
Співів він все мовчки; мені-ж не пристало-б
Багацько верзти.

Навпісля-ж того, як од долі він теї
Не знав, що й робить,
Я панькавсь крій його, хотів од всієї
Души пособить.

Але вже як сохнув, так сохнув потрошку
І мучивсь все він.
— Мала вже—промовив—мені тут доріжка,—
Що-ж? Божий закін!

Літа всі, що дарма мої тут пропали—
В тім тілько гріх мій;
А відціль відхожу без всякого жалю,
Бо й був, як чужий.

Відколи я жити став між обірвами
І жив сам собі,—
Відтоді всі люде були ворогами
Невірними мні.

То ти аж до гробу вірненьким зостався.
Навпісля-ж сказав:

Тобі все дарую (а ти не гнущайся),
Що тільки я мав.

Ти знаешь ту пісню, якую частенько
Співав при мені;
Слова тобі звісні, і вмієш гарненько
На голос її.

Іще-ж есть у мене листочок сухенький
И волосся з коси,—
Гаразд вмій ту пісню! та це на в кишеньку—
Ото й скарби всі!

Іди-ж ти вдовш річки, що Німанем зветься!
Там може ще є
Така, що ця пісня аж дойде ій серця,
І слізки пролье.

Дідуся наділить, до себе ще й прийме.
Скажи-ж ій... Як тут
І вмокнув—і Божої Матери імья
Вже тільки-що чуть.

Він, тільки-що теплий, мав ще щось сказати,
Та вже не зумів,—
Вказав лиш на серце—й куди поглядати
На світі любив.

Як тут і дідусикъ замовчав; з кишені
Листочок вийма,—
Та вже між юрбою давно отієї
Дівчини нема.

Здалека забачив він плахту і юпку
(Закрита-ж була),—
Ішла з яким-сь парнем, побравшись за руки,
Та швидко й зайшла.

Біжать всі юрбою до діда, питають:
Що, що він сказав?
Чи знав, чи не знав він,—того не вгадають,
А тільки змовчав.

Варшава.

поема невідомого автора 1831 р.

В „Кіевской Старинѣ“ 1887 р. в № 6—7 була надрукована „Малорусская политическая сатира XIX вѣка“ (стр. 510—522) з коротенькою передмовою, мабуть, самого редактора Ѳ. Г. Лебединцева. Зміст цієї сатири, як сказано в передмові, мусить довести поляків до переконання, що „политическая ихъ судьба безповоротно рѣшена всѣмъ ходомъ исторической и строемъ государственной ихъ жизни, что королевство ихъ въ принципѣ было аномаліей и абсурдомъ, что воскресить его невозможно, и что потому имъ не остается ничего болѣе, какъ подчиниться гигантской силѣ, ихъ покорившей, и жить въ мирѣ съ русскими“. Перечитавши цю пієсу, навіть в тому тексті, який поданий був в „Кіев. Стар.“, можно зразу побачити, що в словах автора передмови більше сказалось його власне переконання, ніж та думка, яка була у автора самої пієси, особливо в тій частині її, яка надрукована. Це зовсім не єсть политична сатира,— це більше походить на яку-сь історичну поему, особливо, як що приняти до уваги ще й протяг її, якого у редакції „Кіев. Стар.“ тоді не було. Діло в тому, що до редактора був надісланий з Галичини список цієї пієси, переписаний в Сухоставі „26 января 1843“ Іос. Любомиромъ Семеновичем, з заголовком „Критика Польскаго царства. Сочиненіе Василія Ростовецкаго на Волынѣ 1832“. Текст страшенно попсований і по мові, і по віршу, і навіть по змісту, що буде видно далі. Хто був цей Василій Ростовецький і чи насправжки він був автором—це діло зовсім невідоме. Видно тільки, що, автору—як каже автор передмови—„кто бы онъ ни былъ, нельзя отказать въ знаніи исторіи, пониманіи ея хода, политическомъ чутьѣ и тактѣ“.

В моїй власній бібліотеці є рукопись з заголовком „Варшава“. Писано in 4° на старому папері (водяний знак—1835); писано з помилками, більш усього проти вірша, і де-що перекручено. Всіх листків 21, але кінця нема. Перечитавши цю рукопись, я побачив, що це есть екземпляр тої-ж самої пієси, що була надрукована в „Кіевск. Старині“, як твір Василя Ростовецького, але з протягом її змісту удвоє більше: в „Кіевск. Стар.“ надруковано 33 строфи, а в моїй рукописі пієса обривається на 70-й строфі, хоч видно по змісту, що кінець де-сь вже близько. Уся пієса, яку можно назвать поемою, складена на зразок „Енеіди“ Котляревського, Вояж ген. Беклешова“ („Кіев. Стар“. 1890 г. №3) і других старих поем: кожна строфа в 10 рядків, склад—чотирьохступневий ямб, такеє-ж чергования рихм. Зміст поеми викликаний був польским повстанням 1830—1831 року.

Починається поема з того, що не слід було полякам іти проти Москви вже хоч би й через те, що Москва дуже сильна. З поводу цього іде перегляд, коли, де і як Москва показала свою силу (строфи 1—12). Починаючи з 14-ої строфи, автор переходить до Польщи, показуючи хронологично найголовнійші моменти в її історії. Давні часи—сила Польщи (стр. 15 ; 16); скоро пійшов розлад, найбільш через сваволю панів і шляхти на сеймах (стр. 17—20), а після Ягеллонів стало ще гірше, коли великії пани, увійшовши в силу, почали робити утиски дрібній шляхті і посполітим, а потім завели сварку і між собою (стр. 21—27). Далі іде річ про утиски поляками українців (русинів), через що почалась боротьба між їми, а скінчилось зъєднанням України з Москвою (стр. 28—31). Після цього автор переходить до політичного розруху Польщи і дуже швидко підступає до моментів поділу її (стр. 33—35). Далі іде річ про боротьбу конфедератів з Станиславом Августом (стр. 36—37), про утиски конфедератів од Москви (38) і про старания Станислава Августа завести добрі порядки, але-ж зі сторони панства були заходи проти короля, через що все пішло не в лад (стр. 39—51). Потім переходить автор до благоденствія Россійської Польщи (стр. 52—54) і до того, як Поляки 15 год, сидячи неначе смирно, готувались до повстання, яке закінчилось повною побідою над ними російського війська і карою бунтовників (стр. 55—65). В кінці автор обертається до поляків з покликом і совітом, як далі слід жить (стр. 67—69), але на цьому обривається рукопись, через що фінального акорда поеми ми

не знаємо, хоч догадатись не трудно: совіт, з патріотично-російського погляду, покоритись своїй долі і не шукати чого-сь іншого.

Коли-ж ця поема була написана? Дату дає остання, незакінчена 70-а строфа. Як пригадаємо собі, початок повстання, а особливо в перших місяцях 1831 року, був дуже счасливий для поляків: Дибич мляво вів війну; військо його не раз було побите, про що говорить і автор в 58-ій строфі:

Но Дибич дибав помаленьку
І слабо в ділі поступав,
Царь, бачивши войну слабеньку,
Другого командира дав [1]).

Хоч ще за командування Дибича 14 мая 1831 р. поляки були вже дуже побиті при Остроленці, але-ж справжній розгром їх почався тільки з іюня місяця, коли прибув до війська новий командир, гр. Ів. Хведоров. Паскевич—Ериванський, після чого в кінці августа взята була їм Варшава, а через місяць і зовсім скінчилася війна. Пригадавши ці дати, я і обернусь тепер до перших віршів 70-ої строфи:

Як ви цього хвалились літа,
Що счасливо войну вели,
Казали люде всього світа:
І так, поляки верх взяли.

Очевидячки, автор написав свою поему не пізнійш кінця 1831 р., а через це і дата, яку поставлено в тексті, надрукованому в „Кіевск. Старині", цеб-то 1832 рік, виходить невірною. Не меньш непевності і в другій даті, яка поставлена там, цеб-то, що поєма складена *на Волині*. Перечитайте її од початку і до кінця, і ви нігде не знайдете і натяки на те, щоб в мові виявився волинський елемент, а без цього не обійшлось-би, як би справді автор був волинець, писавший в початку 30-х років, та ще й духовна особа, як догадувався редактор «Кіевск. Старини». В мові цієї поеми багато русизмів, яких доволі зустрічаємо у тогочасних авторів лівобережної України (Котляревський, Гулак-Артемовський, Білецький-Носенко), а поруч з тим багато слів типично-лівобережних: дражнитися, припадок (у Котляр., а правоб.

[1]) Оффиціально гр. Паскевич-Ериванський визначений був головним командиром після наглої смерти Дибича од холери.

випадок), опріч, доволити, зграя, ручній і т. д.. Зустрілося тут тільки слово *баналюка*, яке відомо в Галичині, хоч не можпо з певністю сказати, що нема його і в мові лівобережній. Найбільш мене наводить на думку про лівобережне походження цієї поеми те, що із всіх досі опублікованих пієс такого складу і характеру нема ні одної ні з Волині, ні з Поділля, бо й справді не було ще тоді розвинено серед інтелігенції цих країв того літературного почуття до творчості на своїй мові, яке ми бачимо в Полтавщині, Харьківщині і Чернигівщині. Пригадаймо собі, крім „Енеіди“ Котляревського, творів Гулака, Білецького-Носенка, Гребінки, такі пієси, як: оди-сатіри на побіди над Наполеоном (Кіев. Стар. 1886 г. № 1 і 4); „Воякъ Беклешова“ (Ibid. 1890 г. № 3); „Старинное малорусское стихотв.“ (Ibid. 1889 г. № 10) і навіть „Скорбь кіевлянъ о потерѣ Магдебур. права“ (Ibid. 1882 р. № 5), не кажучи вже про дуже відомії пасхальні вірши запорожців,—пригадаймо, кажу, увесь цей лівобережний і київський літературний матеріал, і тоді зразу побачимо, що і ця поема належить до цього-ж самого типу пієс. А коли так, то саме по собі виявляється сумління, що ця пієса волинська, а разом з тим і друге сумління: чи був автором цієї пієси Василь Ростовецький?

Імья Василя Ростовецького зовсім невідоме ні з яких джерел, окрім тої рукописі, яка була прислана з Галичини до редакції «Кіевск. Стар.», і на якій значилось в заголовку, що „Критика польского царства—сочиненіе Василія Ростовецкого“. Редакція «Кіев. Стар.», як ми бачили, з самої тільки пієси робить свій присуд, що автор був чоловік освічений в науці історії. Що-ж прийдеться сказати, коли ми додамо до тексту поеми ще ті примітки, які знаходимо в моїй рукописі і яких бракує в тексті «Кіевск. Старини»? Приміток цих багато, і всі вони свідчать, що авторові поеми дуже знайома була історія Россії. України і Польщи. Як би справді ця поема була переписана з автографа, або близької до автографа копії, то напевне попали-б туди і дуже цікаві примітки автора, і дата була-б без помилки (1831-й, а не 1832-й рік). Через це я думаю, що, мабудь, Василь Ростовецький, був тільки переписчиком, якого найбільш зацікавив самий текст, а не примітки. Заголовок „Критика польского царства“ теж, мабуть. появився пізнійше, бо на йому видно сліди тенденції, яка може зьявилася на Волині, а ще певнійше—в Галичині; в моїй же рукописі заголовок—просто «Варшава», що

більше підходить не тільки до зміста поеми, але і до аналогичного заголовку тих часів, наприклад, у Пушкина «Полтава» (надрукована в 1828 р.).

Все це наводить мене на думку, що автора поеми «Варшава» треба шукати десь в лівобережній Україні. Хто саме був цей автор — ніяких не маю натяків на це і тільки сподіваюся, що опублікування цієї поеми, мало не до кінця доведеної, та ще з примітками автора, може викликає які-сь нові факти з історико-літературних джерел, або хоч наведе кого-сь на іншу стежку до шукання принаймні тих кругів, з яких вийшла ця поема.

Друкую по тексту моєї рукописи, а сбоку ставлю варьянти по тексту „Кіев. Стар.“. Примітки автора подаю під текстом удержуючи правопис їх.

Варшава [1]).

Варьянты.

1. Ляхи! Нащо вам тес лихо,
   Якого [1]) напукали ви? — [1]) Котрого.
   Чому-б то не сидіти тихо? .
   Чи вам бурчать проти Москви?
   Чи ви забули, як голанці,
   Всі німці, і всі італьянці [2]) — [2]) і всі гишпанці.
   З французами на неї [3]) шли? — [3]) на нью
   Шістьсот їх тисяч. Що-ж дознали?.
   Біду велику напитали,
   Їх сотні (не розібрано) смерть напли [4]) — [4]) Нема цієї стрічки

---

2. Хто світ создав і править світом.
   Такий порядок Сам [5]) завів, — [5]) Нема цього слова
   Щоб сніг не падав з неба літом,
   І сад серед зими не цвів;
   Баран з ведмедем не дражнився, [6]) — [6]) Не бранился.
   І з півнем горобець не бився,
   Не пара зайцові коза;
   Огонь віск палить, лій селитру, [7]) — [7]) Огонь палитъ воскъ, палитъ салитру.

[1]) Правопис не оригинала. Де нема слова в рукопису, або його не можно розібрати, ставлю в скобках або те слово, про яке догадуюсь, або роблю пропуск.

Пух не літає проти вітру,
І дуб міцнійший, ніж лоза.

—

3. То правда, що Давид маленький,
Да Голіафа укатав, [1])
Самсон, той [2]) жидовин дуженький.
Сам льва руками росплатав. [3])
Чи можно по цьому гадати,
Що-б карлики посміли звати
Гігантів на смерт(ель)ний бій? [4])
Хто в ділі важном так гадає,
В сільце, як пташка, [5]) упадає
І в кліточці живе вік свій. [6])

[1]) уклалъ
[2]) тоже
[3]) Сам руками льва розтерзалъ
[4]) смертный бой
[5]) птичка
[6]) свой

—

4. Хто в ділі хоче бути міткий,
Нехай припадки всі збере,
А не один або два рідки,—
То правду добре розбере.
Хто Карла быстрого смиряє,
Свою столицю закладає
На собственній його землі?
Ліщинського хто зводить [7]) з трону,
Саксонцю віддає [8]) корону?
Все те робили москалї.

[7]) зводилъ
[8]) давалъ

—

5. Чи нам (казали?) небилиці [9])
Про мудрий Бранденбурський дом.
Коли могучі [10]) дві цариці *a*)
З другими царствами [11]) гуртом
Побралися рука за руку;
Щоб добру [12]) дать йому науку;
Но всі [13]) з ним ладу не дойшли.
Одни лиш Москалі тягучі,

[9]) Чи нам не говорити небилиці
[10]) Могущих
[11]) царствовали
[12]) добре
[13]) все

---

a) Примѣчаніе 1-е, Елисавета Петровна и Марія Терезія; давніи въ союзѣ. Франція, Саксонія, Швеція, воевали съ великимъ Фридрихомъ II, но не понудили его ко уступчивости, тылко россійскія войска завоевали было почты всю Пруссію. Война сія подъ именемъ Семилѣтней.

В боях умілий і ручі,
Весь край його з мечем пройшли.

—

6. Де ділись кримскій нагайці,
Що вам страшні були не раз?
Богемці теж і моравянці [1]),
Ховалися од їх підчас.
Червінці з вас, кожухи [2]) драли *а*)
Дівчат по двадцять тисяч брали *б*),
Опріч [3]) мущин і молодиць.
Де ж тее кожушково військо [4]),
Що грабило вас, венгрів, Шліонско?
Перед Москвою нало пиць.

[1]) Богемці также і моравці
[2]) і кожушки
[3]) Кромѣ
[4]) войско

—

7. Де січова чудесна зграя,
Що множилась і без жінок,
Що туркам, вам [5]) була страшная,
Давала добрепький товчок.
Велика руськая царица
Ій указала пожениться [6]),
Домами на Кубані жить,
Черкесів там собой страшить [7]),
А не жидів і вас лупить [8]).
Москаль що каже [9])—так і бить.

[5]) і вам
[6]) Сказала їм пожениться
[7]) страшити
[8]) лупити
[9]) скаже

—

8. Послухав Мустафа француза,
З Москвою воювать почав [10]),
Піймав же добренького туза,—
Сто пудів [11]) лиха напптав.
Кагульский день—стид басурманців:
З малою силою Румянців
Гнав їх, калічив по полях.

[10]) началъ
[11]) пуд

а) 2-е. Сигизмундъ I. для обезпеченія южныхъ провинцій Польши отъ нападенія и грабежа татаръ, обѣщался платить имъ въ годъ по 15000 червонцевъ и давать нѣсколько сотъ овчинныхъ нагольныхъ шубъ.

б) 3-е. При Лешкѣ Черномъ татары, опустошая Польшу, взяли въ плѣнъ 21000 дѣвокъ, кромѣ другихъ людей обоего пола.

А на морі Орлов безстрашний
Турецькі кораблі ужасні
В куток загнав, спалив на прах.

—

9. Смирився, збув біди такої:
Стидний [1]) мир в Карнаджі приняв,
Однак не довго був в спокою,—
Абругамид [2]) войну начав.
Якої же дознав потері?
Очаков, Ізмаіл [3]), Бендери
Хотин [4])—московський чули дух.
Як він задумавсь о Гасані [5]),
Що лопнув с флотом на Лимані,
Хоч других бив в Египті в пух.

[1]) постидний
[2]) А другомить (?) Це помилка редактора: в рукописі, з якої друкувалось (а вона теж у мене в руках) стоіть „А. Бругомидъ".
[3]) Ізмаїлов
[4]) Хотяй
[5]) о Насанъ

—

10. От що через столітне времья
Народ московський поробив;
Він тузив різне людське [6]) племья,
А в тім гурті і вас побив.
Його звать стали великаном.
Він знов бився з шведом, і з султаном,
Землі, людей багато взяв,
І Николай честь [7]) усугубив:
Він шаха і Махмуда чубив,
Народ возами гроши брав [8]).

[6]) тузаль разное людское...
[7]) А Николай часть...
[8]) Народ возами грозне билъ

—

11. Так любо москалям дивиться
На ті далекії краї,
Де їх тепер лежить гряниця,—
О, як злічить стопи свої [9])!
Тут треба книжки перед очи,
Щоб не зблудити серед ночи.
Скажу, хоч певне й помилюсь [10]):
Швед по закавказські гори [11]),
Прус, Чорне, Льодовите море [12]),
Дунай, Китай [13]), Червона Русь.

[9]) зчислить столпи сіі
[10]) Скажу вам, хоть не все ошибусь
[11]) Шведи по кавказькії гори
[12]) Прус, Чорное, Льодовитое море
[13]) Китай, Дунай

—

12. Яка-б цьому була причина,
Що москалі мудрують всіх?
Не другая, а ця [1]) едина—
Великий край, багато [2]) їх.
Царь, як отець; вони, як діти;
Велить їм діл своїх глядіти—
Вони і слухають його.
Він добрих милує, доволить,
Упрямих, злих по праву школить,—
Порядок требує цього.

[1]) та
[2]) багацько

—

13. Так царства, як і чоловіки:
І родятся і так ростуть.
Но їм не можно жить на віки;
Коли час пройде, то й впадуть.
Розумні люди нас не дурять,
А сущу правду балагурять:
Тому народові конець,
Де меньші старших зневажають [3]),
Прав божих, царських не сповняють [4]),
Де правді і в судах ломець [5]).

[3]) не уважають
[4]) Право царских не виполняють
[5]) То і в судах правді томець.

—

14. Откинувши всі баналюки,
О ляхи! що плетуть для вас [6])!
Всі сказку слухають без скуки [7])
Да і довгенькую про [8]) вас,
Що царства вашого начало
Од Зимовита лиш настало.
Ви літ до тисячи були,
Той Зимовит і Рюрик славний,
Царі обидва [9]) дуже давні,
Почти і літ одних жили.

[6]) ... що маєте для нас
[7]) Ви сказку слухайте без скуки
[8]) о
[9]) оба да

—

15. Счасливі ви тогді бували,
Коли наслідственні царі
Поволі вами [10]) управляли.
Вони дав ваших на зорі [11])
Побідами найбільш [12]) греміли,

[10]) По волі вашій
[11]) Они знали ваши надзори
[12]) найболшими

Стовпи залізні бить уміли *а)*
Землі своєї на краю [1]).
Набралась лиха і німота.
Два раза Київські ворота
Уміли брать під власть свою *б)*.

[1]) На землі своей; на краю

—

16. А послі пястов [2]) ягелони *в)*
До цього [3]) счастя вас [4]) вели,
Богемські і венгерські трони
У волі їх тоді були *г)*
І вся Литва до вас пристала.
Тогді то Польща процвітала.
Тогді то добре вам було.
Міста і села населялись,
Торговля, ремесла взмагались,
Був лад; ученіе цвіло.

[2]) А послі *пъсновали* ...
[3]) До сили... [4]) іх

—

17. При королях цих добрих, любих,
Ви дуже начали гулять;
Ошибок наробили грубих,—
Власть стали дуже їх стіснять.
Альберта добре окресали;
При Александрі доказали,
Що самовільний єсть народ [5]).
Тогді ви дерева садили;
Що-ж після вам вони зродили?
„Не позволяю“ [6])!—смертний плод *д)*.

[5]) Що самовластний ви народ
[6]) „Не позвалямъ“

а) 4-е. Болеславъ Храбрый, распространивъ предѣлы Польши отъ Днѣпра до Эльбы и отъ Балтійскаго моря до Дуная и (?), велѣлъ означить оныя зализными стовбами.

б) 5-е. Болеславы оба—Храбрый и Смилый.

в) 6-е. Пястами называются короли изъ природныхъ поляковъ; ягелоны короли изъ князей литовскихъ.

г) 7-е. Богемци и венгерци предлагали имъ свои короны, они ихъ не прыняли.

д) 8-е. При Іоаннѣ—Альбертѣ сдѣлано постановленіе, что король безъ сеймиковъ и сеймовъ ничего не могъ дѣлать—ни законовъ давать, ни податей налагать: даже дило о войни до сейма надлежало, да суды земскіе—для одной шляхты. А при Александри на сеймѣ постановлено, что все, до рес-

18. Що добрих сто голов *зрубить* (?)
(ізробить) [1])
Для края цілого в ділах,
Підкуплен пьяниця все згубить
І цілий сейм розсипле в прах.
Так шляхта вільная брикала,
Все дном на верх перевертала,—
Ждe сейму нового опять.
В два роки знову він збирався [2])
І знову также розривався,—
Діла народні знову сплять.

[1]) ізробить

[2]) ..... он знова собирался

—

19. Хоть часом сейм і продовжався
Но праву через неділь шість,—
Чого-ж народ відтіль дождався,
Якую получив він вість [3])?
Що воеводам, каштелянам,
Маршалкам, канцлерам, гетьманам
Староства добрії дани [4]);
Ті білого орла піймали *а*),
А ті чинів подоставали,
Та все лиш для себе пани.

[3]) честь

[4]) дани

—

20. А дрібна шляхта чиншовая
На сеймики бігом біжить, *б*)
Один другого *перегаяс* [5]),
Там-то поїсти і попить.

[5]) Одни других переганяя

публики касающееся, на сеймѣ съ общаго совѣта и согласія поставляемо будетъ. Современемъ сіе общее согласіе взято за единомысліе, и отсюда впослѣдствіи произошло право свободнаго запрещенія (пропуск в рукоп), т. е. „не позволяю"; ибо уже въ 1652 году Сыцинскій, депутатъ или повѣренный земскій уманскаго уѣзда, бывшій тогда сеймъ симъ свободнымъ *не позволяю* впервые разорвалъ, и съ того времени таковые разрывы часто бывали.

а) 9-е. У поляковъ былъ важный орденъ бѣлаго орла, котораго король самъ собою не могъ давать, безъ согласія и постановленія сейма.

б) 10-е. Сеймики происходили по воеводствамъ въ уѣздахъ, а главные сеймы—въ мѣстахъ, отъ короля назначенныхъ. Наконецъ, сіи послѣдніе всегда бывали въ Варшавѣ: тылько послидній бувъ въ Гроднѣ.

Воли там лопали стадами,
Горілка, пиво, мед—бочками
Були для неї од панів.
За що? Щоб вибрать разом з нею
Приятеля їх в суд суддею,
Таких-же і на сейм послів.

—

21. Перевелися [1]) Ягелони.—
Лях більшій волі пожелав:
Задумав роздавать корони
Таким, яких сам ізбправ [2]).
Вибрні перші лиш настали,
Побачив той, кого ізбрали *а*) [3]),
Що [4]) він як полицмейстер був,—
Побачивши таке митарство,
Бурливес покинув царство
І до французів знов [5]) драпнув.

[1]) Пышили ся (?)
[2]) ... которих сам і собирал
[3]) Валуя королем обрали
[4]) Щоб
[5]) знать

—

а) 11-е. Валуа—братъ Карла IX, короля Франціи, который послѣ его самъ царствовалъ подъ именемъ Генриха III. Сему-же, по польски называемому Валезію, поляки *подъ* (предъ) избраніемъ его въ короли предложили условія таковы: что онъ наслѣдника себѣ при жизни ни именовать, ни избирать не будетъ навсегда; свободное новаго короля по смерти своей избраніе чиномъ республики представить; что титулъ короля обладателя наслѣдственнаго употреблять не будетъ; что иновѣрцовъ оставитъ въ покоѣ; что ни войны объявить, ни земскому ополченію (посполитому рушенію) не повелитъ собраться, ни податей не положитъ, ни таможенныхъ пошлинъ новыхъ не поставитъ, ни посланниковъ къ сосѣдственнымъ державамъ не отправитъ безъ спроса чиновъ и согласія сейма. Будетъ имѣть при себѣ совѣтъ, изъ сенаторовъ составленный, безъ котораго дѣйствовать не будетъ: что ординарный сеймъ, черезъ всякіе два года созываемый, шисть недѣль продолжаемъ будетъ: что чины и староства самимъ тыльки полякамъ давать будетъ: что наконецъ ни жениться, ни разводиться не будетъ безъ вѣдома и согласія сената. Кромѣ сихъ главнѣйшихъ условій, каждому королю предлагаемы булы еще другія особенныя: содержаніе извѣстнаго числа війска; взносъ нѣкоторой суммы въ казну; основаніе кадетскаго корпуса; постройка крѣпостей; возвращеніе отторженныхъ провинцій: уплата республ. или умершими королями (?) денегъ: искупленіе плѣнныхъ; выдача войску *недонятаго* жалованья; постройка флота на Балтійскомъ морѣ и проч. А выполненіе таковыхъ условій короли всегда присягали.

22. У каждиї такі вибори
Якого можно ждать добра?
Спор, сварка, крик і розговори.
Той хоче Павла, той Петра
На польскім троні посадить,
Щоб послі міг за ніс водить [1])
І королівщину схватить [2])
Других царів пороздражали [3]),
Що принців іх не вибирали [4]),—
Так ворогів прийнилось нажить [5]).

[1]) Щоб послі могли його за ніс водити
[2]) .... схватити
[3]) .... тим раздражати
[4]) .... не вибирати
[5]) .... нажити.

—

23. А ті без короля (?) старшини (?) [6])
Одни розбої лиш держали (?) [7]),
Хто пан багатий, той ужасний,
А прочії як зайці жили.
Пани війска свої держали,
У шляхти добра заїдали [8])
Хто пьять—шість сіл мав [9])—той не пан,
А шляхтич тільки називався [10]),
І пана ласки добивався [11]),
Щоб цілий був чуб, ліс і лан [12]).

[6]) А тії без королевья страшні
[7]) .... були
[8]) закладали
[9]) имѣлъ
[10]) Лиш шляхтичом он називался
[11]) домагался
[12]) Щоб цілий булъ чуб, *то й улан*. (в рукоп.: *лиш улан*).

—

24. Не тільки з шляхтою робили
Такий калабалик пани,—
І королевське війско били
З надворним жовніром вони [13]).
Хто Любомирського не знає [14]),
Як війско короля трепає [15]),
Із ним мирится [16]) мов чужий (?)
Що виробляли Радзійовський,
Князь Радзівіл і Жебридовський,
Та і бискуп там виставив ніс [17]) свій.

[13]) За надворних жовняров они
[14]) не зналъ
[15]) Як королевское войско трепал
[16]) мирился
[17]) вставилъ

—

25. А три Зборовські забіяки—
Самійло, Кришгоф і Андрій—
Такої наробили драки,
Тільки дивася да потій.

Воповського [1]) Самійло згладив,
З Замойським канцлером не зладив,
На короля втрьох сопряглися [2])
Або з престола ізсадити [3]),
Або того [4]) зовсім убити,—
Но ці діла не удалися [5]).

[1]) Вапонського
[2]) .... принялись
[3]) Або його з престола зсадити
[4]) ... його
[5]) Но се дѣло не удалось

—

26. Да і самі проміж [6]) собою
За добра [7]) і за що-небудь
Не раз доходили [8]) до бою,
Щоб і між ними старшим буть (?) [9])
Робили сварку, да і тлусту,
Саніґу зсікли, як капусту [10]),
Огинський, Вишневецький тож,
Ізнов Саніґи, Радзівіли
Такий-же колот завести посміли [11]),
Такий, що на війну похож.

[6]) промежду
[7]) за добро
[8]) доходило
[9]) Щоб между ними старший булъ
[10]) на капусту
[11]) .... вмѣли

—

27. Таку безладицю [12]) велику
Король Ян Казимир узнав,—
Без сварки всякої, без крику [13])
Корону тяжку вам оддав.
Подякував за ласку вашу,
Торбину [14]) грошей взяв на кашу *a*)
В монастирі до віку жив,
А ваши безпорядки знавши
І проповідь о них сказавши,
Він за сто літ вам смерть одкрив.

[12]) бездѣлицу
[13]) ... всякой і без крику
[14]) Торбу

—

28. При Зимовиті права віра
В цей край до русинів [15]) прийшла;

[15]) русиянов

---

a) 12-е. Іоаннъ Казиміръ, соскучивъ несчастнымъ царствованіемъ, сложилъ корону на сеймѣ 1668 года, и получивши отъ государственныхъ чиновъ 22500 рубливъ сребромъ годового пенсіона, поѣхавъ во Францію и тамъ въ архимандріи Св. Германа живши, умеръ 1672 года. Король сей въ рѣчи своей, при сложеніи короны своей, предсказалъ раздѣлъ и паденіе Польши, которые въ сто лѣтъ по смерти его совершились.

(*A*) чи сказать же для приміра,
Що тут вона собі найшла?
Завсігди ви її давили,
А русинів товкли і били
І мали ледві не за псів.
Вони вам теже (?) [1]) не давались,
Так, як могли, оборонялись,
Щоб єзуіт їх не поїв.

[1]) тоже

—

29. Коли староста Чигиринський
Обиду тяжкую зробив,
То писарь військовий Хмельницький
Суд короля о том просив [2]).
Вони старості поблажили.
Такого-ж пива наварили,
Що кровью мились, як водой.
За жінку, за село, за сина *a*)
Намьята добре вам чуприна,—
Він тяг аж під Люблин з ордой.

[2]) О суд короля о тѣмъ просилъ.

—

30. А що найперші були Жовті Води; [3])
Він з кровью вашою змішав.
Дождався їх Корсун тої [4]) роботи,
Що двох гетманів там піймав.
А потім, Русі більш набравши
І йолом свій на-бакир взявши,
До Львова з нею доходив.
Вам любо шубно недорожив (?) [5])
Все грабив, все палив, пустошив
І короля був окружив.

[3]) А ще найперше Жовтѣ Води

[4]) такой

[5]) Там лоба цупко насторошилъ

—

31 І русинів частенько з вами
Завьязка [6]) добрая була;
Не ладили ви з козаками,—

[6]) розвязка

---

a) 13-е. Староста Чигиринскій, отнявъ у Хмельницкаго деревню, подговорилъ его жену и сына его велѣлъ бить на смерть публично.

Так часть їх до Москви пішла.
Піддався туркам Дорошенко.
(*Нема одній стрічки а*) [1])
І цьому [2]) ви ради не дали.
Вони б вас мордували довше
Да в край ваш москалі прийшовши [3]),
Їх до нещастя довели.

[1]) Зьявились Гонта і Тимченко

[2]) І сим

[3]) Да в край москаль *прийшоль же* (въ рукописи: Да в край *ваш* москаль *прійшолши*).

—

32. І люгри там-же дознавали
Великої біди од вас.
Церкви їх школяри ламали
І обезчестили не раз—
В Кракові, *Рипь* (*зі*) і Люблині,
В Познані, Торуні і Вільні.
При Сигизмунді третьому була
Сваволя школьників такая.
Їх єзуїтів хитрость злая
До нетерпіння довела. [4])

[4]) Всієї 32-ої строфи нема

—

33. У вас було нечисто царство
А не республика була,—
Якесь чуднеє государство,
Бо тільки шляхта в ус дула, [5])
Що їй хотілось—те й робила,
Міщан, крестьян [6]) пригомоніла.
У вас був тільки сущий гам.
Де-ж ті були—як це сказати? [7])
При королі аристократи,—
Це смерть уже другая вам. [8])

[5]) Бо тільки шляхта у вас *була* (в рукоп: *дула*.

[6]) Крестьяи. міщан...

[7]) Де ж так було, як се сказати?

[8]) Цією строфою текст „Кіев. Стар." кінчається.

—

34. Царі сусідній дивились,
Що це між вами (що сь) чуднеє,
І два із них уговорились

а) 14-е. Такъ назывались предводители скопищъ, когда украинскіе жители въ 1768 году за притѣсненіе благочестивой вѣры ихъ взволновались и сбирались въ толпы, истребляли поляковъ и жидовъ. Волненіе сіе извѣстно подъ именемъ уманской рѣзни, гайдаматчины или коліивщины.

Зробити діло нетруднее:
Із купи цеї взять потроху
Такого зибкого гороху,
Щоб після дома доварить.
Хоть перші два так уложили,
Не хутко третього склонили,
Щоб разом цей поділ зробить, *а*)

—

35. На таковий діліж охочий—
Об нім завчасу помишляв
І Седмоградський князь Ракочій;
Но хоть того і не доньяв,
Тьму-тьмущу грошей заплативши *б*),
До дому (*так*) як міг добрівши,—
Да перший він на те шагнув.
Царі цього не забували
І тільки случая шукали,
Так конфедрат мов повод був *в*).

—

36. Велика мудрість, сила, слава
Цариці Руської була;
Розумного вам Станіслава
Вона на ваш престол дала.

а) 15-е. Екатерина 2-я долго не соглашалась на первый раздѣлъ 1773 г, и даже посылавъ былъ для сего въ Петербургъ прусскій принцъ Генрихъ.

б) 16-е. Георгій Ракочій, князь Седмиградскій, подговоренный королемъ Швеціи Густавомъ, вторгся въ Польшу въ. 1656 *(1657)* г. и дошелъ до Варшавы и Кракова, въ надеждѣ сію землю завоевать и сдѣлаться королемъ, но поляками и татарами окруженъ былъ, такъ-что не могъ пробраться въ свой край, не только потерялъ всю добычу, но за полученіе мира заплатилъ для польскаго войска 400 т. таляровъ, а дабы обезпечить для себя тронъ польскій, возамѣрился было сіе государство раздѣлить: великую Польшу давалъ Шведскому королю, Украину и заднѣпровскіе кран Россіи, а самъ предполагалъ царствовать въ Малой Польшѣ и Литвѣ. Сіе намѣреніе было первое о роздѣленіи Польши.

в) 17-е. Во время бывшей въ Польшѣ противъ короля конфедераціи, Австрія и Пруссія, пользуясь таковымъ смятеніемъ, подъ видомъ обезпеченія своихъ краевъ отъ нападенія конфедератовъ и отъ свирѣпствовавшей тогда на Волыни моровой язвы, подвинули войска свои далѣе въ Польшу и учредили границу 1770 года.

Зьявились зараз конфедрати
Хороше діло зопсувати.
І короля цього піймати.
Уже було його схватили.
І тільки-тільки не убили,
А вспіли рану тяжку дати.

—

37. О конфедрати звірські, люті!
Вам руки на царя підняти,
З карети вам його тягнути
І по грязі в ночи таскати!
Він черевик згубив з натуги,
А на нозі був чобіт другий,
Тай той чужий, поганий був.
Так-то його тягли з Варшавы,
Щоб наробити чорной слави...
Но чудом Божим ускользнув.

—

38. За те-ж їх москалі навчили:
Дав Древич добрий напрягай *a*),
Стадами, як волів, гонили
І аж загнали під Алтай.
От де та сволоч опинилась,
Там на життя остановилась;
Там соболів ловить прийшлось.
Подольский бискуп і Пулавський
Дождалися такої-ж ласки,
Бо й їм пропасти пришлось (*довелось*).

—

39. . . . . } Пропускъ въ рукописи.
. . . . . }
І Швед, в войну для вас худую,
Теж самес, що й той зробив.

---

a) 18-е. Древичъ бувъ полковникъ бѣлорусскаго гусарскаго полка, имѣвшаго тогда черные мундиры; онъ съ полкомъ своимъ сильно преслѣдовалъ конфедератовъ, который и доселе полякамъ извѣстенъ: полкъ Древича подъ именемъ былъ черныхъ гусаровъ.

А Станислав, король хороший,
Найшовши спосіб, добрі гроши
Велів робить, в народ пускать.
Ох! скільки-ж то прийшлося мати
На злій монеті людській страти
І людській праці пропадать *а*).

—

40. І різну также оружину
Для за́воду (?) робить велів,
І туртур (?), чортову пружину,
В судах зломити він умів,
Щоб розумом лиш откривали
Вину людей і осуждали
По чистій правді за діла.
І ябеди, і волокиты
Умів гонити й скоротити,—
Злость заїздів (?!) свій бич найшла.

—

41. Не вспіли Пясти. Ягелони
Всього добра вам доказать,—
Так він Замойському закони
Велів до купи позбірать.
Були у вас права і гарні (?)
Їх слухав тільки хлоп нечепурний (?!)
Да міщанин, невіра жид.
Панів і шляхту невелику
Сяк-так збивали з пантелику,
За зло велів гріщми платить (?).

—

42. Роскошні, гордії магнати
Не знали, як їм і ступить
І як собі слуг одягати,
На що і де червінці діть.
В каретах пишних розъїжжали,

а) 19-е. Со времени Яна-Казимира до Станислава-Августа 1-го Польша на ложной монетѣ понесла убытку на 400 милліоновъ злотыхъ польскихъ.

Їх цуги золотом блищали,
І сріблом сміли їх ковать.
Харч, вина дуже дорогії
. . . . . .
Не знали, як ізбитковать.

—

43. А він помірно одягався,
Мундир недорогий носив,
Шампанським (*збити?*) не наливався?
В ночи пить-їсти не просив *а*).
Ощадности давав *приклади*
Та бідним рад був *помогать*
Книжки розумнії читав,
І добре знав того глядіти,
Що як би хто не був одітий,
А ум би й душу добру мав.

—

44. Що наробив сейм штырелітній,
Всі памьятають, як тепер.
Король ваш знав удар несмитий,
Так зачиняв несчастя дверь.
І він, і умні всі твердили,
Щоб дружбу з москалем хранили,
Котору він вам обіщав *б*);
А ви про неї і не дбали,
І так всіх ворогами звали,
Всяк москаля дражнив, як знав.

—

а) 20-е. Полякамъ довольно извѣстно, что изъ вельможъ ихъ булы таки, которые излишне употребляли горячи напитки, а наипаче дорогіе вина; по совѣту врачей своихъ, пробудясь ночью, ѣли жареную курыцю, телятину, капусту и огурцы кислые и пили огуречный разсолъ, какъ огнегасительныя средства.

б) 21-е. Россія, производя тогда войну съ Портою и желая имѣть спокойствіе съ Польшею, предлагала новый съ нею союзъ, добровольно открылась отъ Гвиданта (?), позволяла ей перемѣну образа правленія (*присвоенія?*) и свободу постановленія себѣ права на пользу и возвышеніе государства, но штыре-лѣтнимъ сеймомъ все сіе отрынуто.

45. При тім іще і Войціх Турський,
Пуста безумна голова,
Став сіять правила французські
І якобинців злі слова.
Царі сусідні боялись,
Щоб вредні мисли не закрались
К погибели і в їх край.
Біду цю просто вам сказали,
Війська свої в ваш край послали
І начали діла свої.

—

46. Той сейм, як хитрі люди,
Ярмо на шиї постеріг,
І що робота добра буде,—
То на кого-ж звалить те міг?
Побачивши нещастя близько,
Попастягав, яке міг, військо,
Він королю віддав під власть.
Знав ваш монарха, умний, честний,
Подарок сей пустий *невчестний* (?)
І був готов терпіть напасть.

—

47. Так доньяли, чого хотіли,
І стали короля чернить,
Видумували, що уміли,
Щоб лиш його тут обвинить.
Плели на сеймі небилиці:
Він винен (противу) цариці,
Котора-б вас одна спасла;
Він винен, що Саксон розумний
Одкинув ваш подарок трудний *а*),
І що война не помогла.

—

а) 22-е. Польша по государственному уставу конституціи 3-го мая 1791 г. сдѣлала престолъ свой наслѣдственнымъ въ избранной одинъ разъ (?). Саксонскій тогда курфирстъ избранъ былъ наслѣдникомъ короля и представленъ былъ ему престолъ: но сумнительные расположенія сосѣдственныхъ державъ, особливо Россіи, удержали принца сего отъ принятія сего представленія.

48. Він винен, бо хотів дражнити
Найбільше царство на землі,
Бо через його побідити
Царів трьох сильних не могли.
Не мав оружія, ні грошей,
Провьянту армії хорошій.
Або-ж король в тім виноват,
Що Тарговицькі конфедрати
Взялись устав новий псовати,—
То край ваш мусив пропадать.

—

49. Ваш край, як старая будівля,
При Зигизмунді хилиться став;
Була-б вам добра ще будівля,
Будинок тільки обвітшав
І все помалу нахилявся,
Все гнив, все порохнів, псувався,
Поки, як старий дуб, упав (*звалився*).
Оглянувсь шляхтич своєвільний,
Узнав, що він там жить певільний,
І гіркою сльозой залився.

—

50. Не хоче правди говорити,
Що дом свій сам він попсував,
Так став на королів валити,
І їх, як міг, так обвиняв.
Той був лінивий, той недбалий,
Той пьянствував, а той оспалий
І цілий вік свій продрімав.
Були, що і добра желали,
Да способу на те не мали,
І од цього-то край упав.

—

51. О, годі-ж вам грішить словами
І каверзи (*на всіх*) сплітать!
Причини в очи лізуть самі,—
Отак прийшлось вам пропадать.
Безкоролівья все бурливе,

Виборка королів сварлива,
Збиточна вольність шляхти всей,
Та сила війська збуть (?) малая,
Против сусіднього слабая,
І „не позвалям“—гроб людей.

—

52. Достався, Польщи по розділі,
Россії добрий шмат на часть,
А ви сидіти в їй не вміли,
І всім життя, а не напасть.
Оцеї славної корони
Вам оддані ваши закони,
Вам ваша віра, ваш язик,
Ваши строї, ваши науки,
Не знали ви ніякой муки,
Податок теже (?) не велик.

—

53. Із вас спосібний не валявся
(У москаля завсігди так), (?)
І в службу він определявся
І жив без неї (*коли не велить*) (?)
Із вас ісправник, губернатор,
Із вас і судді і сенатор,
Із вас совітник, секретарь,—
Чого-ж іще ви захотіли?
Жить тільки тихо не уміли,—
Для вас був добрий батько царь.

—

54. Він царство ваше вам уставив
І військо польскее зробив,
Торговлю добру вам доставив
І школу главну учредив.
Не заставляв вас спиать гори,
Ждав тільки вірності й покори,
Щоб ліпше щось зробити вам.
Обвішав вас він орденами,
Обсипав вас він і чинами,—
За що-ж враги ви москаля?

55. Вы въ мирі літ пьятнадцять сидя,
Готовились мьятеж пачать,
Московської власті ненавидя,
Посміли против ней возстать.
Варшава, те гніздо мьятежних,
Хватилась мислью ненадежних,
Що можно москаля побить.
Якої-ж кари ті достойні,
Которих души безпокойні
Успіли к бунту чернь склонить.

—

56. А люди прості, нерозсудні
Повірили одразу їм,
В діла вступились дуже трудні,
Упрямством занялись одним.
На дом царевича напали,
Своїх по-звірськи розтерзали,
Що їм не радили того.
Хто вірний царю остались,
Ті в муках тяжких всі скончались,
Держась начальства одного.

—

57. Царь, в праведнім негодованні
На злих, преступних цих людей,
В своїм отцевськім увіщанні
Їх звав до должності своей.
Вони упрямитись зхотіли,
З царем войну вести посміли,
Поставили війська у хрунт.
Царь бачивши хотіння злее,
Послав часть армії своєї,
Велів їй усмирить цей бунт.

—

58. Но Дибич дибав помаленьку
І слабо в ділі поступав.
Царь, бачивши войну слабеньку,
Другого командира дав.
Летить страх персів Ериванський,

Не дибас, а по-гигантьски
В военнім ділі він іде:
Вдруг Вислу з військом переходить
І всюду страх ляхам наводить,
Но правді з ними бій веде.

—

59. І царський брат, цей князь *одважний* (?)
Що туркам добре лавсь в знаки,
Цей рицарь, ворогам *ужасний* (?),
Привів гвардейські повки.
Проміж рядами розъїжжає,
До бійки жваво загравае,
Собою сам дає приклад.
Тепер науки ті настали,
Що царські діти смілі стали
За край свій з честью умирать.

—

60. Поблідла гордая Варшава,—
Під неї підступив герой;
Їй пропасть в очах, а не слава
Москаль під нею, ставши в строй,
Неласий крові проливати,
Послав її увіщувати,
Щоб і без штурму піддалась.
Но гордая сія столиця
Одказує, іще гордится.
Так важна бійка началась.

—

61. Повки безстрашні—самогитський
І луцький – наперед ідуть.
Теж і охотники гвардійські
Одвагу в грудях там несуть.
Як лев розсердившись рыкає,
Пісок і пиль хвостом збиває,
Шукаючи, кого-б терзать,—
Так руськее одважне войско
Все грянуло на смерть геройську,
Щоб дерзких строго наказать.

62. Всяк воїн злиться на Варшаву,
Що сміла так царя дражнить,
Всяк чуствує геройську славу
І рветься гордих научить.
Не треба їх тут підганяти,—
Самі спішать, щоб наказати
Царю невірних (цих) ляхів.
Всі хваляться: ми їм докажем
І світу цілому покажем,
Як умирать за честь царів.

—

63. Гармат тут двісті закотили,
Щоб в город бомбами стрілять;
Війська в порядку підступили,
На рів, в огонь, на штик летять.
Ригають полумьям ті громи,
Горять церкви, палати, домп,
Усюди страх, плач, крик і вій.
Багач пожитки тут ховає,
Убогий тут дітей спасає,—
В такій біді всяк сам не свій.

—

64. При цій ужасній конопаді,
Страшная бійка на валах.
Мятежників в такій утраті (?)
Великий нападає страх.
Не мігши руських побідити,
Самі не знають, що робити,—
Зовсім прийшлося пропадать.
Уже в такий час піддаються
І в царську волю оддаються,
Щоб хоч невинних поспасать.

—

65. І храбрий Рот, що турків шпарив,
Прибув з Молдави на Волинь,
Так на Дверницького ударив,
Що він всі зампсли покинь (?):
Забувся думать небилицю,

Махнув з остатком за гряницю,
Щоб од штика ще не пропав.
І ту натягану ватагу,
Що (з ним) пустилась на одвагу,
Під Дашевим в гамуз ізмьяв.

—

66. Прославсь, Паскевич Ериванський!
По тяжкій праці віддихай!
Обрадуйся, ти князь Варшавський,
Цареву волю ісповняй!
Нехай почувствує Варшава,
Що сильна руськая держава,
Карать уміє і простить.
Твої сотрудники достойні
Нехай живуть тепер спокойні,—
Уміли гордих усмирить.

—

67. Варшава, твій розрух скінчився!
Де ділися твої війська?
Один до цисаря добився,
Другого Пруськая рука
Прийнявши у себе сховала,
Оружіе ноодбирала
І оддала все москалям.
Утікши од военной смерти,
Пішли чужії кутки терти...
Біда *затійчивим* (?) умам.

—

68. Ляхи! Чи вам поволі жити
І знову вам зачать брикать,
Чи вам сусідів колотити,
Спокою людям не давать?
Французи двадцять літ бурчали,
На всі народи нападали,
Ламали скрині в їх замки,
Но до Москви лиш дотащились,
Там жити тільки научились,—
Дались їм москалі в знаки.

69. Те-ж самее було-б із вами,
Коли-б жили самі собой,
Не ладили ви з прусаками,
Ні з цісарем, а ні з Москвой.
Все мовчки думали-б, гадали,
Всім трьом їм різно докучали,
Щоби за давнее одмстить;
Готові-б з турком ізвязатись,
Христянською кровью обмиватись,
Но тільки-б тихо не сидіть.

—

70. Як ви нього хвалились літа,
Що счастливо войну вели,
Казали люди всього світа:
І так, поляки верх взяли.
(*Тут рукопись обривается*).

А3594
10

ВИДАННЯ
ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
У КИЇВІ.

І. Записки Історично-Філологічного Відділу:

кн. I (1919)—1 кб. 50 коп. зол.; кн. II-III (1920—1922)—3 кб. зол.; кн. IV (1923)

ІІ. Збірник Історично-Філологічного Відділу:

№ 1 — акад. Дм. Багалій, Нарис української історіографії, Т. I. вип. I (1923)—1 кб. 50 к. зол.

№ 2 — проф. Теокт. Сушицький, Західньо-руські літописи, як пам'ятки літератури, I (1921)—2 кб. зол.

№ 2а — проф. Ф. П. Сушицкій, Западно-русскія лѣтописи, какъ памятники литературы, I (1921)—1 кб. зол.

№ 3 — акад. Аг. Кримський, Історія Персії та її письменства. I Як Персія, звойована арабами, відродилася політично (1923)—1 кб. 50 к. зол.

№ 4 — Давній Київ: а) Хв. Ернст., Контракти й контрактовий будинок у Київі (1924)—75 коп. зол.

№ 5 — В. Науменко, Нові матеріяли для історії початків української літератури XIX в. I-III, (1924)—1 кб. 25 коп. зол.

№ 6 — проф. Ів. Соколов, Грецький Схід і Україна. Історична характеристика їхніх новіших культурних відносин (готовий до друку).

№ 7 — проф. Вол. Резанов, Старинний театр український. Т. I. (Розвідка і тексти)—готовий до друку.

№ 8 — Ол. Курило, Уваги до сучасної української літературної мови, 1923 (продається тільки в Книгоспілці).

№ 9 — акад. Аг. Кримський, Хафиз та його пісні. З історії перського письменства XIV в. (1924).

№ 10 — акад. Аг. Кримський, Історія Туреччини (1924).

№ 11 — Ів. Каманін та Ол. Вітвіцька, Водяні знаки українських паперів до 1650 р. (1923)—2 кб. зол.

№ 12 — акад. О. Шахматов та акад. Аг. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія старописьменської української мови (1924)—1 кб.

№ 13 Програми для збірання етнографічних матеріялів І. Ол. Курило, Початки мови (1923)—45 к. зол.

ІІІ. Найголовніші правила українського правопису.

Державне вид-во. Київ, 1921.—20 коп. зол.